

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ, ●●
● ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ...

ՎԻՊԵՐԳՈՒԹԻՒՆ

ԴՐԵՑ՝

ՇԱԽԱՐՇ ՆԱՐԴՈՒՆԻ

Imp. A. DER AGOPIAN
17, Rue Damesme - Paris

ՓԱՐԻՋ 1938

891.99

1098

7 7

7.-40

Սարգսյան Ե.

պր. Ե. Երևան-

Երևան

891.99
7 40

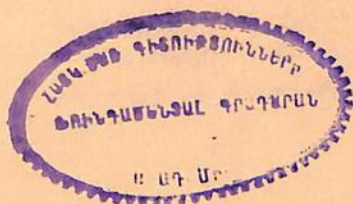
ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ, ●● ● ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ...

ՎԻՊԵՐԳՈՒԹԻՒՆ

ԳՐԵՑ՝

ՇԱԽԱՐՇ ՆԱՐԴՈՒՆԻ

ՓԱՐԻԶ 1938

749
1098

A 78956

ՅԱՌԱՋԱՐԱՆ

Շարժանկարի համար գրած եմ այս գրքոյ-
կը, — նախ գծադրութիւն մը, որու միս տըր-
ուեցաւ քիչ մը զրականութիւն, եւ վիպերդու-
թեան ձեւ առաւ ի վերջոյ:

Բայց նիհար այս գործը ոտքի կեցնելու
համար՝ հարկ եղաւ որ երկար պրպտումներ
կատարեմ. — Օրինակ, չեմ տեսած Երուսա-
ղէմը, ուստի ուսումնասիրեցի քաղաքին պատ-
մական աշխարհադրութիւնը՝ ճշդելու համար
դիրքը զոր ունէր Քրիստոսէ ետքը 70-80 աւան
թուականներուն: Յատկապէս քարտէս մը պատ-
րաստեցի, արձանադրելու համար քաղաքներուն

տեղադրութիւնը, ճամբաները, հեռաւորութիւնը, ուղեւորի մը պէս երեւակայնելով անցնիլ այդ վայրերէն: Կը կարծեմ թէ բան չէ մոռցուած: Մէկ սխալ միայն նշմարեցի վերջէն — մարգարէներու դիւղը, Թեկուա, որ կը դըտնուի հարաւ, դրած եմ հիւսիս:

Ուսումնասիրեցի նաեւ ժողովուրդին պատմութիւնը, զգեստաւորումը, սովորութիւնները ^(*) եւ ուղեցի հաւատարիմ մնալ Աստուածաշնչական լեզուին: Խորագիրը, որ կրկնութիւնն է քաղաքին անուան, յատկապէս ընտրուած է՝ յիշեցնելու նպատակով եբրայական ոճը, որ երաժշտական դոյն ունի եւ տարբեր է հայկական ոճէն — նոյնպէս ընդունակ, այս ձեւով, բառերը կրկնելու, բայց ուրիշ մտահոգութեամբ:

1.— Այսպէս, ՄԵՂԵԴԻՆԵՐ, ՄԵՂԵԴԻՆԵՐ ^(*) կը մատնէ հեգնանք՝ սկեսպտիկ հոգիի մը խորէն բխած, — հեղինակը ըսել կ'ուզէ թէ երաժշտական մթնոլորտը թերեւս գինովցնէ ձեզ, բայց այդ գինովութիւնը տալու համար

(*) Մեղադրանք մը գոր պիտի ընեն շատեր, — ինչո՞ւ այդ ուսումնասիրութիւնը չփորձեցիր մեր ժողովուրդին պատմութեան վրայ, նիւթը առնելու համար Հայոց հին կեանքէն:

գրուած չե՛ն այդ « մեղեդիները », այլ հետե-
 ւելու համար բնութեան — որ մաշկ կը շինէ ու
 կը դնէ ամէն բանի վրայ. Մեղեդիներուն մէջ
 երաժշտական մթնոլորտը գրական հնարք մըն
 է միայն, մաշկ մը, ծածկելու համար մտածու-
 մին մերկութիւնը կամ դառնութիւնը: Խորշելի
 կը գտնեմ մերկ մտածումը — ինչպէս եւ այն
 գրականութիւնը, զոր ոմանք, մտածողի տիւտ-
 զոս առնելու համար, կը հիւսեն վարժապետա-
 կան տրամախոհութեամբ եւ չարչարալից խո-
 կումներով: Մտածումը միշտ պատմութեան մը
 կը կրէ եւ իր ամէնէն վայելուչ պատմութեանն է
 զգացումը: Այստեղ արդէն կը խոստովանիմ որ
 dualiste եմ, սակայն երբ կը մտածեմ թէ
 Մեղեդիներու իրանիւթը (substance) տառա-
 պանքն է, երաժշտական ձայնամշուշով ծածկը-
 ւած, այն վարդապետութեամբ թէ մեծագոյն
 իմաստութիւնը կը կայանայ տառապանքին մէջ,
 այլեւս անկարող կը դառնամ լուծելու հարցը
 որ կը ներկայանայ անմիջապէս. — Տառապան-

(*) ՄԵՂԵԴԻՆԵՐ, ՄԵՂԵԴԻՆԵՐ (հէֆեսթ-
 եւ քամաստեղծութիւն), գրեց Շ. Նարդունի,
 հրատարակութիւն « Յառաջ »-ի, տպ. Փարիզ
 1934:

քը խմացո՞ւմ է թէ զգացում (*): Ինչ որ դի-
տեմ, այն է թէ Մեղեդիները Հոգեբնախօսական
առողջ տառապանք մըն է, իմ երիտասարդու-
թեանս պատմութիւնը: Գերմանական դպրոցը
Հիւանդութիւն կը համարի երիտասարդութիւ-
նը, — արդարեւ ամէն երիտասարդ ջերմութիւն
ունի միշտ, եւ ամէնէն գլխաւոր ախտանշանը՝
անկարելի երազներ, իրականութենէն դուրս
ապրելու ցանկութիւն, իր մէջ կը խմորուի ըն-
կերային եւ բարոյական ըմբոստութիւն մը,
կը տառապի: Մինչեւ որ հանգչի դեղձերու
կրակը: Այդ Հիւանդին դրականութիւնը ածա-
կան կը հագնի, պատկերներու ճոխ մահիճի մէջ
կը պտուկի, աչքի եւ ականջի պատրանքներու
սիրահար՝ գունապար կամ ձայնախաղ կ'որոնէ:
Հոգեբնախօսական վերլուծումներու ծանօթ
քննադատը — այսինքն բո՛ւն քննադատը —
պարտաւոր է մերկացնել ու գտնել իմացական
տառապանքը, այլ խօսքով՝ գգայուն մտածու-

(*) Ֆրոյտի երիտասարդ հետեւորդներէն՝
Տոֆթ. Նախթ, մագոխիզմը ուսումնասիրած
Ժամանակ, տառապանքին ցանաչումը կը կապէ
հոգեախտաբանական այդ ախտերեւոյթին, —
սխալ: Որովհետեւ ամէն տառապանք կապ -
ուած չէ մագոխիզմին:

մը, որ կ'աշխատի ծածկել իր մերկութիւնը՝ ճիշտ ինչպէս Ադամ եւ Եւա, մեղքին գիտակցութենէն վերջ, ըստ երբայական աւանդութեան:

Գրական այս դպրոցը, որ կը սիրէ ծածկել բայց եւ շեղ ճամբով մը մատնել, ոմանք կը կոչեն ցոլարան, — արդարեւ Մեդեդիները ուրիշ բան չէ բայց եթէ ցոլարան մը — (*) ուր երաժշտութիւնը կը ծառայէ ցոլացնելու տառապանքին իմացումը՝ սկեպտիկ հոգիի մը մէջ:

2 — Իսկ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ, ԵՐՈՒՍԱՂԷՄը կը մատնէ երաժշտական պարզուկ սէր մը միայն, որ այնքան մտերիմ է երբայական գրականութեան, երբեմն ուժգնութիւն տալու հա-

(*) Ցոլարձակումի այդ յստիւն իբրեւ նըմոյշ՝ *Լերան բարկութիւնը* հէֆեաթը *hystérie* ին, կամ եթէ կ'ուզէ՛ք *narcissisme* ին դասական մէկ պատկերն է, ինչպէս *Սոխակները*՝ արքունիքի պատմաւած հոգեկան կերպարանաւիճխութեան փառաբանութիւնը, *Եւա*, *Եւան*՝ յաւիտեանականութեան տեղիւն ընդդէմ վայրկեանի սպրումներուն վկայաբանութիւնը, եւ այսպէս ամբողջ հատորը կը վարդապետէ տեսակ մը գգայազաշտութիւն, որ հաճոյք կը համարի տառապանքին իմացումը:

մար խօսքին կամ թերեւս կախարդանք: Ուրեմն, այստեղ կրկնութիւնը դեր չի խաղար գործին ներքին արժէքին տեսակէտով, ու չունի հեղնանքի աղը, զոր հայկական ոճը կը ստեղծէ նրման կրկնութիւններով (*):

Ատիկա չի նշանակեր թէ գրական երաժշտութենէ մը զատ ուրիշ նպատակ չի հետապնդեր հեղինակը: Այս անգամ վիպերգութիւնը փորձ մըն է, նուազն ու դրուագը միացնելով, համադրելու զգացումը մտածման հետ, — ու ահա դէմ յանդիման այն վարդապետութեան, ինծի այնքան սիրելի, թէ պատմութիւնը ընտրապաշտ (éclectique) արարչագործութեան կաթսայ մըն է, որ հակառակ այս վարդապետութեան կարգ մը ախոյեաններուն տեսութեան, հակառակ թէնի թշնամութեան, կը ձուլէ եւ կը համադրէ ոչ միշտ համաձայն բանականութեան, որ գիտէ զատորոշել, այլ եւ յաճախ համաձայն բնազդին, որ չի գիտեր զատորոշել (ասկէ՝ հարկը զոր տուինք, այս վիպեր-

(*) ԲԱՆՆԵՐ, ԲԱՆՆԵՐ, ԻՆՁ ԲԱՆՆԵՐ խորագիրն ունի իմ մէկ ուրիշ հատորս, հրատարակելի, որ ընտրովի կատարուած այդ հայկական կրկնութեան մէջ կը դնէ հասկնալի բովանդակութիւն մը:

դութեան մէջ, հին քաղաքակրթութեան այն-
քան մտերիմ fatumին)։ Աւելորդ է դիտել
տալ, որ արդի մշակոյթը կ'աշխատի մեծ չա-
փով օգտագործել ընտրապաշտութեան երկրորդ
եղը, — նոյնիսկ յետպատերազմեան շրջանը,
օրինակ՝ իր դերիբապաշտ շարժումով, հին
բառով մը՝ բնադդին, նոր բառով մը՝ ենթա-
դիտակցականին բերած իր պաշտամունքով,
չափազանցութեան մէջ ինկաւ այնքան որ նոր
դասականութիւն մը նշմարուեցաւ իբրեւ հա-
կադրեցութիւն։

Ամփոփելով՝ այս վարդապետութիւնը կը
հովանաւորէ ինչպէս ադրեցութիւններու դերը,
գրականութեան մէջ, նոյնպէս բաղակցութեան
երեւոյթը ժողովուրդներու մէջ, — այդպէս է
որ կը զարգանան մշակոյթները եւ կ'ազնուա-
նան ազգերը։

Ներողութի՛ւն, ըսէք ինձ թէ ո՞ր ժողո-
վուրդն է որ սնաներ եւ ապրեր է մէկ երակի
արիւնով։

Ճիշդ է, միւս կողմէ, որ եղերերգութիւն
մը ցնցեր է սիրտերը, ամէն անգամ որ պատ-

մութիւնը շարժեր է իր կաթսան խնոցի հարելու պէս (*) :

Զեմ գիտեր ինչո՛ւ, Օսկար Ուայլտ յառաջարան չգրեց, երբ 1890ին առաջին անգամ կը հրատարակէր Տորիան Կրէյի Դիմանկարը: Յաջորդ տարի՝ միայն, Դիմանկարին յառաջարանը հրատարակեց պարբերականի մը մէջ, առանձին:

Մենք այս յառաջարանը կուտանք չորս տարի վերջ, երբ այլեւս յայտնի են ուրիշներու

(*) Թելադրելու համար այս խորհրդածութիւնները, հոռովմէական եւ երբայական բանակներու ընդհարումիւն ժամանակ՝ անոնց կրօնակը դրի պատկեր մը մանիֆէական վարդապետութենէն, որ ծանօթ էր Արեւելի՝ աւելի առաջ քան Մանէսը, քէն մանիֆէութիւնը պիտի շողար պատմութեան երկնակամարին վրայ աւելի ուշ, ե. դարուն, ֆշմարելի մինչեւ իսկ հայկական հորիզոնին վրայ, երբ պայքարի պիտի հրաւիրուէին Եզնիկը, Կորիւնը (որ «սատանայական» կ'անուանէր այդ վարդապետութիւնը) եւ Ղազար Փարպեցին, — քէն կարգ մը վկայութիւններ մեր պատմութեամբ մէջ կը գտնենք անոր անկողինը աւելի կանուխ, «բորբորիտոն» աղանդաւորներու հետֆերուն վրայ:

խանդավառ տպաւորութիւնները, արտայայտուած՝ ընդհանրապէս chromoխն մասին, որ պատանեկութեան հոգեբնախօսական տուրքն է, — կուտանք հիմա, խորհելով որ օգտակար կ'ըլլայ որքան **ԵՐՈՒՍԱՂԻՄ**ին, նոյնքան **ՄԵՂԵԴԻՆ**ԵՐՈՒՆ համար, վերլուծական տեսակէտով:

Այս վիպերգութիւնը, գրուած 1925ին, առաջին անգամ տպուած է 1928ին, թերթօնի ձեւով, Յառաջի մէջ (Փարիզ), յետոյ Ազդարարի մէջ (Պոլիս), ի վերջոյ Երկունքի մէջ (Փարիզ)։

Այժմ Մարտիրոսի Հայ Մշակութային Միութիւնն է որ կը հրատարակէ զայն գրքոյկի ձեւով, իր հաշւոյն։

Երկունքի վարչութիւնը ծրագրած էր հրատարակել առանձին հատորով, առոր համար տաղանդաւոր արուեստագէտը, նկարիչ Մելքոն Քէպապճեան, կատարեց սքանչելի աշխատանք մը՝ տալով զարդագլուխներ եւ գեղազիծ գլխատառեր, ամէն գլուխէ վերջ ինքնատիպ դարդախաղեր, ինչպէս նաեւ թափանցիկ տեսարաններ՝ տպուելու համար, տաքրեր գոյնով, այն էջին վրայ, ուր տիպուտաւոր կուտայ վիպերգութեան նոյն այդ տեսարաններուն նրկարագրութիւնը։ Բայց մեծածախս ըլլալով հրատարակութիւնը, յետաձգուեցաւ։

Կը ներկայացնէ 60-70 թուականները
Քրիստոսէ ետք

Ա.

1098

749

A 78956

— Կարմիր ամպերը, խաղողի խոշոր ողկոյցներու նման, կը կախուին Սիոնի լեռան վրայ: Ռամեւա՛, առաւօտեան երրորդ ժամն է դեռ, ու տե՛ս ո՛րքան հեռու մնաց Անաթովթ գիւղը: Անոր ճերմակ տուները կը նմանին ոչխարի հօտի մը, որ կը կորսուի, հետզհետէ, Սեմիրոնի լեռան ետին: Նայէ՛ դաւազանիս ուղղութեամբ՝ Եբաղի եւ Գարիգիմի լեռներուն արանքէն, — հովիտին մեծ կաթսային մէջ, կրակէ ժայռերու նման, կը ճարճատի Սիւքէմ քաղաքը: Առտւան արեւն է դարկեր վրան: Եբաղի լեռը կը դողդղայ վուշէ շինուած վրանի մը պէս, առտուան ցօղերով բեռնաւոր:

— Հունա՛, Թաբոր լեռը, որ կը ծը-
փայ: Տե՛ս, ինչպէ՛ս ճանչցայ, Եօնա-
թա՛ն:

— Կը հասկնա՛մ, կը հասկնա՛մ:
Դուն ճանչցար անոր այն ձեւէն, որ նկա-
րագրուած է երբայական հին աւանդու-
թիւններու գիրքին մէջ: Գրուած է թէ
Յեզրայելոնի դաշտին մէջ, ուր եղեամբ
կը նստի ծեփի պէս, ստինքի մը նման
կորնթարդ է ան եւ կաթնածիր: Կը ծի-
ծաղի՛ս...:

— Եօնաթա՛ն, կը մսխմ...:

— Ինչու որ անօթի ես: Պահ մըն ալ
համբերէ, օ՛ սիրականս, ահա կը սահի
առաւօտեան երրորդ ժամը: Ապիպ ամ-
սուն մէջ ենք: Հոս, Մողինի բլուրին վր-
այ, հովը դով կ'ըլլայ Յորդանանի ջու-
րին չափ: Մէկ «չաբաթ օրուան ճամ-
բայ» եւս քալելէ վերջ, Երուսաղէմի
սրբազան տեսարանին դէմ՝ դուն քու
ծոմդ պիտի լուծես շօթով, տատրակի
միսով եւ Սաֆէտի լեռան մեղրով: Այ՛
ժրմ, դիտէ՛ տեսարանը: Օհօ՛յ, բլուրն
ի վար գօտի՛ կը քակեն նորածիլ եղես-
պակն ու զոսյան: Նշենին, վարը, արդէն
կը թափէ իր վաղարթուն աչքերը: Կը

յսե՞ս արտոյաին ձայնը, որ կուգայ երկինքէն, վանկ առ վանկ: Կարծես ամպերն են, որ կը բարախեն: Կամ կուժ մըն է, որ կը պարպուի: Ինչքա՛ն քնքուշ է երկինքը այս պահուս, յստա՛կ եւ անբիժ: Ճառագայթները երակներ կը գծեն անոր վրայ, այնքան որ մերկ մարմինի մը պատրանքը կուտան: Հո՛ն, ամպի մը փեռեկտած թեւն է, որ կը խաղայ հովժփուն...:

— Խօսէ՛, Եօնաթա՛ն, Թեկուացի հովիւ, քաղցր բանաստեղծ, եւ սիրահանս իմ:

— Եւ տգեղ Եբրայեցիս...: Այո՛, տգեղ եմ, Ռամեյա՛, եւ տխուր: Տրխուր՝ որովհետեւ կը խորհիմ թէ տգեղ երիտասարդը զոհուած է այն հմայքէն, որ կը յաղթէ կեանքի գժուարութիւններուն: Քանինե՛ր կան, որոնք իրենց աչքին մոգութեամբ կամ ժպիտին քաղցրութեամբ շահած են թանկագին յաջողութիւններ: Ահա թէ ինչո՛ւ գրկուածները կը դիմեն ուրիշ ճամբաներու, — իմաստութեան: Գեղեցկութենէ զրկուած՝ ու գեղի իմաստութիւն վաստկիլ: Գիւղիս հոմեղիային մէջ ուսումնասիրեցի գեղե-

ցիկ աղօթքները, որոնք քերթողական պատկերներ են, խորհուրդով թաթաւուն: Ու գացի, յետոյ, սորվիլ զպրութիւն Գաղգաղայի մարգարէական դըպրոցներուն մէջ: Եւ, ինչպէս մաքուր Եւրայեցի մը, դարձայ հովիւ, բնութեան սիրահար: Այս արժանիքներով միայն յաջողեցայ շահիլ սիրտդ, Ռամեւա՛: Ու քու շուքիդ մէջ, աղուոր ներշնչումներով լեցուած, կը զգամ թէ երջանիկ եմ ու զուարթ՝ սա շնորհալի դաշտապատ կերին սէս: Ոչինչ այնքան կախարդիչ է, որքան գեղեցկութիւնը: Եւ կը տաքնամ ջերմութեամբն աչքերուդ, որոնք կը նմանին մոգական քարերու: Ու կը կշտանամ քաղցրութեամբը մատներուդ, որոնք կը նմանին մեղրի կաթիլներու:

Բայց տե՛ս, ո՛րքան կը հրճուիմ դիտելով բնութիւնը. հեռո՛ւն, Գեներեսարէթի յիճին պաստառը օգոստոսեան սրտուղի գոյն ունի: Եւ Կարմեղոս լեռը, ճիշդ ինչպէս ամպ մը, կը սողոսկի գետին յլրայէն դէպի Մեծ Ծով: Յորդանան գե՛տը, որուն երկար պատմութեանը կը սարսռայ հովէն:

— Եօնաթա՛ն, երգէ՛ մէկը եթով-
պիական սիրոյ այն քաղցր երգերէն, ո-
րոնցմէ, կ'ըսես, օգտուեցաւ Սողոմոն՝
իր հարձերուն ծոցին մէջ:

— Առադաստիգ գիշերը պիտի եր-
գեմ, նհիլութի վրայ, քերթուածը, որ
կը սկսի սա տողերով.

Կուսական պարտդ քուկին

Նման է կարմիր կնիքին

Ամաթիոյ թա՛գաւորին...

— Երգէ՛, երգէ՛, ի՞նչպէս կ'երգեն ե-
թովպիացի աղջիկները, ի՞նչպէս կ'եր-
գեն... : Ա՛հ, Եօնաթա՛ն, տե՛ս, աշտա-
րակները, ճերմակ աշտարակները,
ձիւնափառ նոճիներու նման երկնակալ-
կառ...

— Օ՛, Ռամեւա՛, Երուսաղէ՛մն է,
Երուսաղէ՛մն է: Վար իջիր աւանակէն:
Կախուէ՛ ուսիս վրայ:

Երկուքը մէկ բերան.

— Երուսաղէ՛մ, Երուսաղէ՛մ, ճեր-
մա՛կ քաղաք, սրբազա՛ն օթեւան... :

Ծուռկի եկած, կ'երգեն Սաղմոսը.

Առ գետու Բաբելացւոց՝ անդ նստեալ եւ
լայալ, որպէս յիշեցալ մեք անդ զՍիոն :

Ի մէջ ուռեաց նոցա կախեցալ զկտակա-
րանս մեր :

Անդ հարցանէին գերիչք մեր զբանս օրհ-
նութեան, գերեվարք մեր ստիպէին զմեզ եւ
ատէին . «Օրհնեցէք մեզ յօրհնութենէն Սիոնի» :

Իսկ զԲաբել օրհնեցումք զօրհնութիւնս
Տեառն յերկիր օտար :

Եթէ մոռացայց զքեզ, Երուսաղէմ, մո-
ռացի զիս աջ իմ : Կցեսցի լեզու իմ ի քիմս իմ
թէ ոչ յիշեցից զքեզ, Եթէ ոչ նախ նուագեցից
զքեզ, Երուսաղէմ, սկիզբն ուրախութեան ի-
մոյ :

— *Ռամեւա՛, կը տեսնե՞ս Դաւիթի
պալատը քաղաքագլխին վրայ, պարիս-
պէ պարոյրով, անիկա այնպէս է ինչ-
պէս թագ մը՝ Սիոնի բարձունքին : Մա-
րիամնէի եւ Հիպպոկոսի աչտարակնե-
րը, ճերմակ հագած քահանաներու նը-
ման, կը բարձրանան պարիսպին վրայ,*

եւ դէմէ դէմ անկիւններէ՝ փառքը կ'երգեն երկնքին։ Մեր առջեւն է Սեփինայի աղուոր աշտարակը, որուն մէջքին կը փաթթուին եօթը դօտիներ, գիշերը, երբ եօթը յարկերէն հոսին լոյսերը։ Ահաւասիկ, Ռամեւա՛, ցանկալի տաճարը։ Դիւրին է գտնել անոր լիագունդ դմբէթը, որ կը նմանի ճերմակ ամպի մը։ Քովիկը, Անտոնիայի գղեակը, որ Մորիա բլուրին վրայէն կը նայի Սիոնի, իշխանուհիի մը նման։

Յանկարծ կը կենայ Եօնաթան, եւ, գերազոյն յափշտակութեան մը մէջ կ'արտասանէ.

— Երուսաղէ՛մ, Երուսաղէ՛մ, քաղաք աշտարակաց, փառք աննման պարին չորս բլուրներուդ, Երուսաղէ՛մ ահա քեզի կը բերեմ սիրականս, Պասեքի տօնին, Գալիլիոյ եւ Բերէայի ուխտաւորներէն առաջ, որպէսզի օրհնես անոր մէջքը, զոր պիտի գրկեմ, եօթը շարաթ վերջ, հարսնիքիս գիշերը, միւրորդաւորուացի հովիւ, քու տաճարիդ կը բերեմ եօթը քոռ Հերրոնի մեղր, աիկ մը գիւնի, Հրէաստանի հօտերուն ամէնէն պա-

բարտ ոչխարը, եւ... դառնուկի պէս
քաղցր Ռամեւա՛ս... : Ինչո՞ւ արցունք
կայ աչքերուդ մէջ, Ռամեւա՛, Սարօնի
չուչանս : Դե՛հ, երգենք Դաւիթի սաղ-
մոսը : Ահա Երուսաղէմի պարիսպնե-
րուն տակն ենք արդէն :

Ու սաղմոս երգելէն՝ անցան Կեղրո-
նի հեղեղատը եւ Հովտաց դռնէն մտան
Երուսաղէմ :

Բ.

Այժմ Ռամեւա կը բնակի Ուփէլ Թա-
ղը, սոորին քաղաքին մէջ, որ շին-
ուած է Ակայի ցած բլուրին վրայ: Պա-
սեքի տօները դեռ չէին սկսած, եւ Եօ-
նաթան իր նշանածը թողլով պառաւ
աղջկան մը՝ Զերուգդայի տունը, չա-
րաթուան մը համար դարձաւ իր գիւղը,
Թեկուա:

Երուսաղէմ կը պատրաստուէր մեծ
տօնին: Սակայն երկու մեծ հոգեր կը
զրադեցնէին քաղաքին իշխանութիւնը:

Հռովմայեցիներուն ծանր պահանջները
եւ Յոսպէի նաւահանգիստին առջեւ կա-
տարուած սպառնալիքները հետզհետէ
սարսափ կ'ազդէին իրեն: Միւս կողմէ
բորոտութեան համաճարակը լուրջ վա-
խեր կը պատճառէր: Որովհետեւ այս
պժգալի ախտը կ'ամայացնէր գիւղերն
ու քաղաքները, եւ երկրին խմաստուննե-
րը չյաջողեցան երբեք դարման գտնել:
Եւ, Ուխտալի իշխանութեան տարին,
սրբազան տօնը յետաձգուեցաւ յաջորդ-
թիար ամսուն, արգիլելու համար հա-
զարաւոր ուխտաւորներու խռնումը Ե-
րուսաղէմի մէջ: Երբայական պատմու-
թեան մէջ չափազանց բացառիկ որոշում
մըն էր այդ յետաձգումը: Արդարեւ,
այնքա՛ն անգուսպ էր պաշտամունքի ըզ-
դացումը, զոր այս ժողովուրդը կը պա-
հէր Երուսաղէմի տաճարին հանդէպ:
Յեղային ատելութիւններն իսկ չմաշե-
ցուցին զայն:

Այս որոշման հետ, Սանհեարիմի
ժողովականները յայտարարեցին թէ
բորոտները այսահարներ են, զորս
պատժած է Նհովա: Եւ կը հրամայէին
վտարել զանոնք մարդոց մէջէն: Այն ա-

տեն ճշմարիտ հալածանք մը սկսաւ բոլոր ախտաւարակներուն, մորթային հիւանդութենէ տառապողներուն եւ կաւկածելիներուն դէմ: Պահ մը վախճուեցաւ, որ աշրեւել կը դատաւարտեն դժբախտները: Սակայն բարբոռներէն, որոնք բժիշկի համբաւ ունէին, արգելափակեցին զանոնք Անտոնիայի բերդին գետնայարկին մէջ:

Այս բերդը, պալատի նման գեղեցիկ, կառուցուած էր Հերովդէսի ջանքերով, տաճարին հիւսիսային կողմը: Կամարակապ գետնուղիով մը հաղորդակցութեան մէջ էր տաճարին արեւելեան դրան հետ: Եւ վերջերք՝ զինուորներու բնակութեան յատկացուած, պաշտպանելու համար տաճարը եւ քաղաքին արեւելեան տկար ու ցած պարիսպը, որուն մօտիկն էր:

Իրիկուն մը, Զերուդդա կը բացակայէր տունէն, եւ, Ռամելա, մինակ մը նացած, իր վախը մոռնալու համար՝ կը

կարդար Սողոմոնի քերթուածները: Փողոցէն ճիւղ մը լսեց: Բորոտ կնիկ մը բըռնած կը տանէին: Հազիւ թէ լուսամուտին վարագոյրը քաշեց ու փեղկերը կը բանար, դրան աղիւը շարժեցաւ աղմուկով: Սարսափահար ետին դարձաւ: Երիտասարդ մը ներս մտեր՝ դուռը կը գոցէր:

— Ինչո՞ւ ներս կուգաս, երիտասարդ, ես չեմ ճանչնար քեզ, մինակ եմ ու կը վախնամ:

— Ռամեկա՛ւ...

— Ո՞վ իմացուց քեզի անունս:

— Ես Յիէլի մեծ քահանայապետին դպիրն եմ: Աղուոր, ճերմակ տուն մը ունինք, հոս, ետեւի փողոցը: Քեզ տեսայ առաջին անգամ հովիւի մը հետ, շարաթ մը առաջ, երբ Յովսափատի ձորէն կ'անցնէիք, իջնելով Զիթենեաց լեռնէն: Այն օրէն ի վեր կը սիրեմ քեզ, որովհետեւ դուն գեղեցիկ ես Սարայի թագուհիին նման, եւ աչքերդ կը ծխան, ինչպէս բուրվառը խորանին առջեւ:

— Երուսաղիմացի՛, զգո՛յշ, ես քաջ Եօնաթանի նշանածն եմ: Ան շուտով պի-

տի դառնայ գիւղէն եւ մենք Պասեքի տօնէն վերջ պիտի երթանք հարսնիք կատարելու գիւղը:

— Օ՛ր, Ռամեւա՛ կը սիրեմ քեզ, ձը գէ՛ հովիւը, որ իր հօտն արածէ լեռներուն վրայ:

— Դուն չատ լաւ գիտես, որ հովիւը յարգելի տիտղոս մըն է որ չունիս: Եօնաթան իմաստուն մըն է: Հեռացի՛ր, հիմա Զերուդդա կը դառնայ Ոչխարաց Վաճառանոցէն, ուր գնաց ոչխար մը գնելու տաճարին համար:

— Ռամեւա՛, երբ համբուրեմ քու բերանդ, դուն այլեւս պիտի չկարենաս ուրիշ բան ըսել, բայց միայն կանչել ա՛նունս՝ Յովաթամ...:

— Անծանօթ, դիտցիր որ Եօթանան երբեք այդ ձեւով չէ խօսած ինծի, երբ դեռ նոր կը ճանչնար դիս: Պիղծ լեզու մը ունիս դուն...:

— Ռամեւա՛, ի դո՛ւր կը ճգնիս ուրանալ: Զես սիրեր նշանածդ: Ես սպասաւոր մըն եմ տաճարին: Երուսաղէմի աղջիկները չատ կը ցանկան ունենալ երիտասարդ մը, որ կապուած ըլլայ տաճարին: Կը սիրեմ քեզ, ու երբ կը մօտե-

նամ քեզի, դող մը կը սարսէ դիտ, ինչ-
պէս երբեք չի պատահիր՝ երբ կը մօտե-
նամ քահանայապետին նուիրական սպի-
տակ պատմութեանին: Նոյն սարսուռով
է, որ կը դողայ ստինքդ, ինչպէս իւղին
լոյսը՝ աշտանակին մէջ:

— Ս, բա՛ւ է, բա՛ւ, հեռացի՛ր, հի-
մա կը վերադառնայ Զերուդա:

— Օ՛, շունչդ կը թրթռայ թիթեռ-
նիկի մը նման, եւ ամբրոսիայի քաղցր
բոյր մը կը ծորի մարմինէդ: Ինչո՞ւ,
ինչո՞ւ վար հակեր ես վարսագեղ գլուխդ
եւ ձեռքերովդ ծածկեր քու կուրծքդ, ծա-
ղիկներու փունջ մը գրկելու ձեռով:

— Հեռացի՛ր, դիւահա՛ր, Հիննոնի
ձորին աղբանոցէն եօթանասունեւեօթն
անգամ աւելի պիղծ...:

— Օ՛ բարկութիւն, ո՛ր բարկութիւն
հիւանդի...

— Հեռացի՛ր, հեռացի՛ր որպէսզի
չաղաղակեմ...

— Օ՛ կատաղութիւն, ո՛ր կատաղու-
թիւն այսահարի: Ըսե՞մ թէ ինչո՞ւ եկած
ես Երուսաղէմ, ըսե՞մ քեզի թէ ինչո՞ւ,
այդքան մտահոգ, կը ծածկես կուրծքդ:
Իժշկուելո՞ւ կուգաս դուն, որովհետեւ

բորոտութիւնը վարակած է քեզ: Լուր
սլիախ տամ Անտոնիայի բերդին զօրապե-
տին:

Ռամեւա, վախցած ու կատաղի,

— Մի՛ սպառնար, ա՛յ չար երիտա-
սարդ Երուսաղէմի, մարմինս մաքուր է,
ինչպէս ջուրը Յորդանանի, որ արծաթի
պէս կը թափի Սաֆէտ լերան ժայռե-
րէն: Եւ իմ ստինքիս պտուկը նման է
հռովմէական նորատիպ ոսկի դինարին,
որուն վրայ նկարուած է Կեսարին գլու-
խը ծիրանի:

Յովաթամ, չարութեամբ եւ կատա-
ղութեամբ լեցուած, կիրքէն կուրա-
ցած, դուրս ելած էր արդէն: Ռամեւա,
յուսահատ, եւ սպառնալիքէն սարսա-
փած, ինկաւ գետինը՝ բարձին վրայ ու
լացա՛ւ, լացա՛ւ, երկար առեն լացաւ:

Վարը դուռը բացուեցաւ ու գոց-
ուեցաւ: Զերուդդա վերադարձած էր:

Դուռը դարձեալ բացուեցաւ եւ այս անգամ աղմուկով լեցաւ բակը: Ռամեւլա դող ելաւ: Ձինուորներ էին: Լսեց.

— Խաղաղութի՛ւն քեզի, Ձերուդդա՛, դուստր Շմարէլի: Յոյց տուր մեզի այն աղջիկը, որ բորոտութեամբ վարակուած՝ տանդ մէջ է պահուած:

Ձերուդդա, վախով եւ ապշութեամբ բռնուած, կրկնել տուաւ հրամանը:

— Թող հարաւի հովը Սիոնի պարիսպէն Կեդրոնի հեղեղատը նետէ գիւ, եթէ համբոյր մը իսկ աղարտած ըլլայ Ռամեւլայի մարմինը, աւելի սպիտակ քան ծեփը տաճարին:

Քիչ վերջ, սակայն, փողոցին մէջ լսուեցաւ ճիչը Ռամեւլայի, զոր, պատգարակի մը վրայ կապած, Անտոնիայի բերդը կը տանէին:

Եւ, իբրեւ ջահ վառած խէժին բոյր բովը յաղեցեալ մութին մէջէն, կը լրուէր Ձերուդդայի ձայնը, որ կ'ըսէր իր դրացիներուն.

— Լիբնա՛, Համուտա՛դ, Յովհան-

նա՛, կ'երդուընցնեմ ձեզ Սելովամի մա-
քուր ջուրին վրայ, որ բարբունի Նաթա-
ղիէլ հիմա պիտի արձակէ Ռամեւան,
ինչու որ անոր մարմինը աղաւնիին մի-
սին նման արդար է եւ հաճոյատեսիլ:

Անտոնիայի բերդին մութ գետնա-
յարկը լեցուած էր բորոտներով:

Բաբբունի Նաթաղիէլ աչք մը կը
պտըտցնէր այդ զոհերուն վրայ եւ ան-
միջապէս կ'արգելափակէր զանոնք: Ու
զանազան, զարմանազան հիւանդու-
թիւններու ողջ պատկերներով խճողուե-
ցաւ ուրկանոցը: Նախապէս զարմանե-
լու նպատակաւ փորձեր եղան, բայց երբ
ստուարացաւ հիւանդներու թիւը, ձը-
գեցին որ մեռնին: Եւ այնուհետեւ մահն
էր, որ կը մաքրագործէր:

Յաճախ, պատահած մահերէն եւ
հոգեվարքներու սրտակեղեք հռնդիւն-
ներէն սարսափելով՝ այս դժբախտ ամ-

բոխը կ'ոռնար եւ կատաղութեամբ կը
յարձակէր դրան վրայ: Սակայն վայրե-
նի մարդ մըն էր դռնապանը, կը զսպէր
զանոնք ամենայն անգթութեամբ: Միւս
կողմէ, զինուորները կը սպառնային
բազմաթիւ լուսամուտներէ, որոնք կա-
տուի մը գլուխին մեծութիւնը ունէին:

Իսկապէս ահաւոր էր տեսարանը:
Սրահը մայրիի տախտակէ պատով մը
բաժնուած էր երկու մասերու: Ահա կի-
ներու բաժինը.— Անկիւն մը կուրացած
բորոտը, ուռած քիթով եւ ականջով,
ճակատը ձեւազեղծուած՝ բազմաթիւ
կոշտերով, ամբողջ ճաթուտած, ինչպէս
հողը՝ երաշտ օրերուն: Անգամալոյծ
մը, չար ու տրտուիկ, կուլայ եւ կը տըր-
տնջայ: Կին մը, տապաստի չարչարանք-
ներուն մէջ, մինչ բոցը կը թռչի երեսնե-
րէն՝ կ'աղաղակէ ողբագին: Սապատող
մը, որուն սրունքը տապկուած հաւի մը
պէս կարմրեր՝ ուռեր է, ու դեղին ծիր-
տի նման թարախը կը հոսի վէրքէն: Գի-
րուկ կնկան մը երեսին վրայ գարշելի
վէրք մը, բուշտ բուշտ դուրս տուած,
սեւ ու մածուցիկ, ճմլուած սեւ խաղողի
ողկոյղին նման: Կաթի երեսաներ, քըր-

տինքխաչէն ու մէզէն երանքները բորբոքած: Մատղաչ հարս մը, որուն ծոցը ալիւրի նման բարակ ու ճերմակ փոշի մըն է տեսնուեր: Գեղանի աղջնակ մը, որուն երեսին վրայ խածուած համբոյրի մը պէս կլոր բորբոքում մը կայ: Մանկամարդ կին մը, որուն աչքերը գոմէշի աչքերու պէս դուրս ինկած են: Պառաւ մը, որուն ոտքերը չեն բռներ ու կը միղէ առանց զգալու: Լուսնոտ աղջիկ մը, որ տասն անգամ, ճչալով, գետին կ'իյնայ եւ սպաննուած հաւի մը պէս կը թափահարէ գետինը: Ու քարաքոսը, որ քինը, գայլկեղը, ուրուկը, հոտող դաշտանը, կոշկոռ կապած քոսը, ամէնքը իրարու խառնուած: Ողջ ցուցահանդէս:

Իրիկուան պաշտամունքի իններորդ ժամուն, տաճարին իմաստուն երգիչներէն՝ Սոփոնիա կուգար անոնց սորվեցնելու Տէրօջ երգերը: Եւ անոնք, տըխուր եւ արտասուազին, հառաչանքով ու պաղատանքով, կ'երգէին իրենց տուն

*տրուած սաղմոսները, վասն քաւութեան
եւ բժշկութեան:*

Սպառեցան որպէս ծուխ աւուրք իմ, եւ
ոսկերք իմ որպէս խոիւ չորացան:

Հարայ որպէս խոտ եւ ցամաքեցաւ սիրտ
իմ, մոռացայ ուտել գիաց իմ:

Ի ձայնէ հեծութեան իմոյ, կցեցաւ ոսկր
իմ ի մարմին իմ:

Նմանեցայ եւ հաւալսան յանապատի. եղէ
եւ որպէս բու յաւերակի:

Տֆնեցայ եւ եղէ եւ որպէս ցնդուկ՝ միայն
ի տանիս:

Զմոխիր որպէս գիաց կերայ, եւ զըմպելին
իմ արտասուօք խառնեցի:

Աւուրք իմ որպէս հովանի անցին, եւ եւ
որպէս խոտ ցամաքեցայ:

Եւ որպէս զջուր հեղայ, եւ ցրուեցան ամե-
նայն ոսկերք իմ, եւ եղեւ սիրտ իմ որպէս մոմ
հալեալ ի մէջ որովայնի իմոյ:

*Եօթը օրէ ի վեր Ռամեւա, այդ տա-
րարախտներուն մէջ, կուլար չարունակ,
ո՛չ կ'ուտէր եւ ո՛չ կը խմէր:*

Իրիկուն մը, երբ սովորական աղօթքէն ետքը Սոփոնիա կը մեկնէր, Ռամեյա, դռնապանին անուշադիր մէկ վայրկեանէն օգտուելով, վազեց սրահէն դուրս, հասաւ Սոփոնիայի եւ փաթթըւեցաւ անոր ղեւտական լայն լօղիկին:

— Սոփոնիա՛, աղուոր երիտասարդ, փրկէ՛ զիս, ես բորոտ չե՛մ, նախանձորդ մը նետեց զիս այստեղ: Տե՛ս, գեղեցիկ եմ, ապրի՛լ կ'ուզեմ, տար քու սենեակդ, ազատէ զիս: Ծաղիկի պէս թարմ եմ, տե՛ս...

Ու գրկեց երիտասարդը՝ հակառակ անոր մերժումի կամ խուսափումի շարժումներուն, փաթթուեցաւ լայն ըզգեստին մէջ, հրեց զայն, յառաջ մղեց, եւ սանդուխէն վեր ելան: Մութին մէջ ամէն բան աննշմար անցած էր:

Սոփոնիա, աղջկան ջերմ ու խանդավաթ խօսքերէն յուզուած ու թարմ գեղեցկութենէն թելադրուած, ուղեց աղատել զայն: Մանաւանդ որ աղջիկը զինք դրած էր աղստարարի ճամբուն մէջ, իրեն կը մնար լրացնել այլեւս: Ու, պաղարիւն, բերդին դրան մօտէն դարձաւ ետ, կամարակապ գետնուղիին մթու-

Թեան մէջէն գնաց տաճարին կողմը: Եւ
դուրս ելաւ արեւելեան դուռնէն: Այժմ
փողոցն էին:

Ռամեւ իւր դռնը:

Սովորեալ զայն տարաւ Բեգեթայի
թաղին մութ փողոցներուն մէջ, Քաղ-
ղէացի Նահար Սունէմէքի խանութը:

Ծերունի Քաղղէացին, յաջորդ առ-
տու, ծունկերուն վրայ առած գեղեցիկ
կատու մը, զոր Քրիստոսական կ'անուա-
նէր՝ ոսկեխայտ մուշտակ մը ունենա-
լուն համար, այսպէս խօսեցաւ Ռամե-
ւայի.

— Երուսաղէմի հարաւային պարիս-
պին տակէն, Բրուտին լքուած դուռնէն
դուրս ելիր եւ գնա Մեռեալ ծովին ե-
զերքը, ճիշդ դէմը Երիքովի: Հոն, ցից
լեռներուն կողերուն վրայ քարանձաւ-
ներ կան, ուր գիշերները կը պառկիս
փաթթուելով վուչէ կտաւի մը մէջ: Վա-
րը, տաք հովիտին մէջ, այգիներ կան,
ու լեռան մէջ թղենին, արմաւը, ձիթա-

պտուղը առատ է: Իմ մարդոցս հետ քե-
 ղի ուտելիք պիտի զրկեմ մինչև առող-
 ջանալը, համաձայն Սովոնիայի հրա-
 հանգներուն: Ծովուն եզերքի ծծմբական
 ու ձիւթախառն հողը շատ յարմար է
 ախտիդ բժշկութեան համար: Այդ տե-
 դերը բազմաթիւ հիւանդներ կան, որոնց
 հետ կրնաս բարեկամանալ: Ընդհանրա-
 պէս պաշտպանեալներ են անոնք, եւ
 կապ ունին մեծ ընտանիքներու հետ:
 Սակայն չերթա՛ս դէպի արեւելք, —
 այնտեղ բորոտներու ամբոխ մը կայ, որ
 սաղուռնական տօներ կը սարքէ: «Շա-
 բաթ» կը կոչեն այդ խնճոյքները: Ըդ
 դո՛ւք, երբեք չփորձուիս երթալ տեսնե-
 լու: Խորհէ միայն բժշկութեանդ մա-
 սին: Այս տիկին մէջ կը լեցնես, որթա-
 տունկին կոտրած ճիւղէն առնելով, ե-
 րբեք անգամ երեսուն արցունք եւ եօթա-
 նասունեւեօթը կաթիլ քափուրի ջուր:
 Ծովին եզերքէն վերցուր եօթը ափ սիկ:
 Ահա երբեք ափ կաւ, եւ նոյնքան ալ ծը-
 ծումբ: Տիկին մէջ կը շաղուես այս բո-
 լորը, ինչպէս կը հարեն կաթը խնոցիին
 մէջ: Կէս ժամէն խմոր կը դառնայ: Սե-
 ւորակ ձիւթի նմանող այդ խիւսը քը-

սէ քու մարմնոյդ՝ ամէն ցերեկ արեւին
տակ կակուղցնելէ վերջ միսդ: Քսէ
այնքան բարակ, որքան ծեփը տաճա-
րին: Յետոյ, դարձեալ, պառկէ մէկ
ժամ երկինքի ջերմութեան տակ: Աւելի
վերջ կը լուացուիս ծովին ջուրով: Երբ
աղէկնաս, ծովափէ քառամանեակիդ
կեդրոնէն կախէ այս աղնիւ քարը, որ բո-
րոտութեան դէմ դարմանալի զօրութիւն
մը ունի: Կը տեսնե՞ս, կատուի մը աչ-
քին չափ խոշոր է, եւ եղեւինի ծիլի նման
դեղին:

Այսպէս, Ռամելա մեկնեցաւ Երու-
սաղէմի հարաւային դուռնէն դէպի
Մեռեալ ծովին եզերքը:

Եօնաթան Երուսաղէմ դարձաւ, երբ Ռամեւա երկու օրէ ի վեր փախած էր Մեռեալ ծովին եզերքը: Զերուդա պատմեց դժբախտութիւնը: Թեկուացի հովիւը, կատաղութեամբ լեցուած, վազեց ուրկանոցը՝ Անտոնիայի բերդը:

Անտոնիայի բերդապահը Սանհետրիմէն խնդրեր էր բորոտները փոխադրել Նոր Քաղաքը, կառուցուած՝ Բեզեթայի բլուրին վրայ, ուր Ագրիպաս, իր օրովը, բանտ մը շինել տուած էր: Վասնզի վախ կար, որ զինուորները վարակուէին ախտէն եւ տկարանար քաղաքին պաշտպանութիւնը: Մանաւանդ որ տաճարին հիւսիսային կողմէն պարիսպը կ'ամրաց-

ուէր ի նախատեսութիւն պատերազմի: Անտոնիայի բերդը եօթը արմկաչափ աւելի պիտի բարձրացուէր: Հետեւաբար, այս աշխատանքներուն համար, անհրաժեշտ կը դառնար հիւանդներուն փոխադրութիւնը:

Քաղաքին իշխանութիւնը իր գլխաւոր ուշադրութիւնը դարձուցած էր այս բարձր թաղին ամրացման վրայ, ուղեւորվ անառիկ դիրքի մը հանդամանքը տալ անոր: Թշնամիին առաջին յարձակումը, օգտուելով գլխացի Զիթենեաց լեռան տիրական դիրքէն, հաւանական էր, որ տեղի ունենար այս կողմէն: Զինուորական իշխանութիւնը անօգուտ կը նկատէր զբաղիլ քաղաքին ստորին թաղերուն ամրացումով, եւ, ժամ առաջ, կը ջանար դործադրել իր ծրագիրը, քանի հռովմէական լեզէոնները, «մարդկային մակընթացութեան մը նման», ինչպէս կ'անուանէր Միհրդատ Պոնտացի, կը հեղեղէին Մեծ ծովին եզերքները:

Եւ այդ օրը, ախտավարակ բանտարկեալները, պատգարակներու վրայ

բարձած, Ոչխարաց վաճառանոցէն կ'իջեցնէին դէպի Նոր Քաղաքին բանտը: Բայց Եօնաթան չգտաւ անոնց մէջ իր սիրականը: Քանի մը անգամ ուզեց խուժել բերդէն ներս: Արդիլեցին, ծեծեցին ու նախատեցին: Այն ատեն, եթովպիացի զերիններու նման, հայհոյեց՝ ամէնո՛ւն, ամէնո՛ւն: Ու, Կապպաթայի մեծ հրապարակին վրայ կանգնած, դէմը տաճարին ու բերդին, կատաղութեամբ պոռաց ամբոխին մէջէն, որ կը դիտէր կռիւը եւ բորոտներուն տեղափոխութիւնը: Հովիւը կարծես կը ճառէր հոմեղիային մէջ, վարդապետներուն դէմ.

— Երուսաղէմի՛.

Ահա կը մարգարէանամ եւ քեզի դէմ կ'արձակեմ ատելութեանս խօսքերը, ինչպէս այս ատի մը աւազը, զոր կը թափեմ մեծ հրապարակիդ վրայ:

Յոխո՛րտ քաղաք, որ կը նստիս ժողովուրդին ուսին, կը քաղես ու կը յափըշտակես հեռաւոր գիւղերէն՝ ինչ որ գեղեցիկ է ու թանկագին, եւ կը պարծենաս թէ դո՛ւն ես քաղաքը քաղաքներուն, գեղեցիկը գեղեցիկներուն:

Դո՛ւն, որ երբեք չհաճեցար սեղան

նստիլ աղքատ գիւղացիներուն ու տկլոր
զաւակներուդ հետ:

Վա՛յ քեզ, ճերմա՛կ քաղաք, որով-
հետեւ արիւնը պիտի ներկէ աշտարակ-
ներդ:

Վա՛յ քեզ, հոյատեսիլ քաղաք, որ-
ովհետեւ հրդեհը քարուքանդ պիտի ը-
նէ հիմերդ:

Ոչ ոք պիտի վազէ փրկութեանդ,
որովհետեւ դուն գողցար հարսը երիտա-
սարդին ծոցէն, զաւակը մօր գրկէն,
բերքը գիւղացիին շտեմարանէն:

Ինչ որ ըրիր ուրիշին, պիտի պատա-
հի քեզի:

Պիտի կործանի՛ս, Երուսաղէ՛մ, եւ
տաճարիդ տեղը պիտի հերկուի ինչպէս
արտ մը:

Ահա արտասանեցի իմ անվրէպ մար-
դարէութիւնս:

Այդ պահուն հասաւ բերդին զօրա-
պետը, Բարգաւիրան, երկարահասակ ու
խստադէմ մարդ մը:

Ձեռքը ճերմակ աղանի մը բռնած՝
բերդ կը մտնէր, երբ տեսաւ Կապպաթա-

յի հրապարակին վրայ խոնուած ամբոխը, ու խիստ հետաքրքիր՝ մօտեցաւ.

— Ի՞նչ կը բարբառնջէ այդ խրտուիլակը, լռեցուցէ՞ք զայն եւ ցրուեցէ՞ք ամբոխը, հրամայեց զինուորներուն:

Եօնաթան, տեսնելով զօրապետը, յարձակեցաւ վրան ու պոռաց.

— Դո՞ւն, սո՛ւտ մարդ, աւելի աննըշան քան բարտիին երկար բարակ շուքը Յորդանանի հովիտին մէջ:

Ու թքաւ: Այն ատեն Բարզափրան նշան ըրաւ, եւ եօթը զինուոր մէկ վազեցին:

— Հաստ ձողէ մը գլխիվայր կախեցէ՞ք եւ քաղաքէն դուրս հանեցէ՞ք:

Եւ բերդին վրայ աշխատող գործաւորներուն հրամայեց թիերով աւազ թափել սամբոխին վրայ, ցրուելու համար:

Չինուորները շատ դժուարութիւն կրեցին կապելու համար հուժկու հովիւին թեւերը: Յետոյ ոտքերը կապեցին ձողի մը վրայ, գլխիվայր կախեցին, օրօրելով դուրս հանեցին Բրուտին դուռնէն եւ արձակեցին Կեդրոնի հեղեղատին մէջ: Եօնաթանի դէմքն ու աչքերը արիւնով խոնուած էին: Յաւէն, ամօթէն ու

կատաղութենէն կուլար: Այնքա՛ն սպա-
ռած էր ուժը: Յից ճամբայէ մը, որ կը
քերէ Ակեղեամայի անվար հողը, վեր
ելաւ, բլուրին վրայ: Արեւը մարը կը
մտնէր: Թուիի մը մօտէն անցած պա-
հուն, յանկարծ նստաւ, կարծես յիշա-
տակ մը կը կանչէր իրեն: Գլուխը հանգ-
չեցուց ծունկերուն վրայ, եւ երկա՛ր լա-
ցաւ յո՛սահատ: Անշարժ կը քնանար,
երբ Անաղէի բլուրէն իջաւ գիւղին ըստ-
ուարաթիւ հօտը: Ծուները սկսան հա-
ջել, եւ ոչխարները խրտչելով փախան:
Հովիւը հապճեպով վազեց եկաւ: Յու-
սովը մեղմօրէն դարկաւ Եօնաթանի ոտ-
քերուն: Հեգնանքով ըսաւ.

— Անծանօ՛թ, չեմ ուզեր իմանալ
ցաւդ, սակայն կ'արթնցնեմ քեզ, որպէս-
դի հեռանաս աշտեղէն, չխրտչեցնելու
համար խաղաղ հօտս, որ կ'արածի ան-
գիտակ՝ ցաւին եւ մտածումին:

Եօնաթան բարձրացուց գլուխը, աչ-
քերը կարմրեր ուռեր էին: Եւ առանց
ձայն հանելու, ոտքի ելաւ, շարունակեց
ճամբան:

Յանկարծ ետ նայեցաւ: Հովիւը եւ
իր հօտը իջեր էին ձորին մէջ: Հեռուէն

Երուսաղէմի աշտարակները, իրիկուն
լոյսով թրջուած, պրիսմակի մը մէջէն
տեսնուած հեռաւոր դունեղ պատկերի
մը պէս, կը շողային երկնքին վրայ:

Սպառնադին, խենթի պէս, պռուց.

— Իժերո՛ւ քաղաք...

Նւ արագ քայլերով սկսաւ հեռա-
նալ, երբ քաղաք դարձող խումբ մը տը-
ղաք, անոր զարմանալի շարժումները
դիտելէ վերջ, քար կը նետէին ետեւէն:

Մեռեալ ծովուն արեւելեան եզերքները ամայի են: Այդ կողմը հետզհետէ կը բարձրանայ երկիրը եւ լեռնաշղթայով մը կը բաժնէ արաբական անապատը Քանանու երկրէն: Երուսաղէմի փախըտականները կ'ապաստանէին այդ բարձրութիւններուն վրայ, զորս կը կաղմեն Նեփթաղէմի, Եփրեմի եւ Յուդայի լեռները ուս ուսի:

Բորոտներու հալածանքի տարին, հազարաւոր հիւանդներ ապաստանեցան այդ անառիկ դիրքերուն վրայ: Մեռեալ ծովուն անմիջապէս արեւելքը կը գրա-

ւէին այն բորոտները, որոնք պաշտպան-
ւած էին Երուսաղիմացի ընտանիքներու
կողմէ: Գաղտնի եւ կանոնաւոր հաղոր-
դակցութիւն մը կար այդ դժբախտնե-
րուն եւ քաղաքին միջեւ: Աւելի արե-
ւելք, լեռներէն սկսեալ մինչեւ Քոքար
գետը, Բասանի, Բերէայի, Գաղաադի
բարձր հովիտներուն մէջ, եւ հարաւ իջ-
ներով՝ մինչեւ Ամոնացւոց, Մովաբաց-
ւոց եւ Եդովմայեցւոց սահմանները,
վրան զարկած էր ժողովուրդը որ վը-
տարուած էր քաղաքէն:

Այդ շրջանը հետզհետէ վտանգաւոր
կը դառնար Երուսաղէմի սպահովու-
թեան համար: Դեկապոլիս կը մերժէր
հնազանդիլ Երուսաղէմի, եւ Բասան այլ-
եւս չէր զրկէր: Միւս կողմէ, Ե-
րուսաղիմացիները կը պնդէին թէ Հռով-
մայեցիները մարդ կը զրկէին բոլոր ժո-
ղովուրդին մէջ, սադուռնական ինճուր-
ներ կը սարքէին եւ ընկերային կազմա-
յուծման նպատեող վարդապետութիւն-
ներ կը քարոզէին: Ուստի գինուորա-
կան հսկողութեան տակ առին Յորդա-
նանու հովիտը, չէզոքացնելու համար
շրջանը:

Սակայն, ինչպէս ամէն իշխանութիւն՝ Երուսաղէմի կառավարութիւնն ալ մեղսակիցներ ունէր իր ծոցին մէջ։ Այդ մեղսակիցները ամէն ճիշդ թափեցին, որ ազատ մնայ Երուսաղէմէն Երիքով տանող ճամբան։ Ամէն օր մասնաւոր մարդիկ կը կտրէին այդ 20 մղոնի հեռաւորութիւնը, Երիքովէն կ'անցնէին դիմաց, դտնելու համար պաշտպանեալ բորոտները։

Անոնց մէջ էր Ռամելա։

Ան ծանօթացած էր երկու կիներու, որոնք կը կոչուէին Տաթարիա եւ Սուրա։ Փռիւզիացի էր Սուրա, ճամբորդած էր զանազան քաղաքներ, ի վերջոյ Բեթսայիդայի մէջ ամուսնացեր էր մաքսաւորի մը հետ, եւ անցեր Երուսաղէմ։ Թիար ամսուն, ջերմի մը պատճառաւ, անկողին ինկաւ։ Ամուսինը, վախնալով որ կը ձերբակալեն, զայն փախցուց Մեռեալ ծովուն եզերքը։ Սուրա չափազանց խելացի էր, գիտէր Երուսաղէմի պատմութիւնը եւ աշխարհագրական լայն ծանօթութիւններ ունէր։ Զանազան աղանդ-

ներու եւ կրօնական ծիսակատարութիւն-
ներու մասին ապշեցուցիչ նկարագրու-
թիւններ կ'ընէր իր ընկերուհիներուն:
Պերճախօս էր եւ իր թուիս ու տաք չրթ-
ներուն մէջ բառերը հաճելի հնչում մը
կը ստանային:

Գեղանի աղջիկ մըն էր Տաթարիա:
Բուն անունով կը կոչուէր Բում, սա-
կայն տարօրինակ ու խենթեցնող գեղեց-
կութեանը պատճառաւ, անոր տուեր էին
Սողոմոնի աղջկան անունը: Երուսաղէ-
մի մէջ եօթը սիրահարներ կուիւ կ'ընէին
կին առնելու համար Տաթարիան:

Հայրը, վախնալով որ սիրահար ու
սոխներէն մէկը բորոտութեամբ կ'ամ-
բաստանէ զայն, — բան մը որ սովորա-
կան էր դարձած Երուսաղէմի մէջ, այդ
օրերուն, — խոհեմութիւն համարած էր
փախցնել Մեռեալ ծովին եզերքը:

Առտու մը, երեք գեղուհիները բար-
ձրացան բլուրներն ի վեր, գիտելու հա-
մար Երուսաղէմի անթիւ աշտարակնե-
րը: Նստան վայրի այգիի մը մէջ, մոլա-
թղենիի մը շուքին տակ: Յստակ էր օդը

եւ բուրումնաւէտ: Բեւեկնիներուն, նոր-
ճիններուն եւ հնդկանշիին հոտը սաստ-
կութիւն մը կը ստանար արեւին ջերմու-
թենէն:

Պահ մը դիտեցին տեսարանը, որ,
զարնան այդ եղանակին, գեղեցկութեան
լրութիւն մը կը ցուցադրէր:

//

Սուրա խօսեցաւ.

— Ահա Մեռեալ ծովը, կուպրէ տախ-
տակի մը նման: Յորդանան ողջ սնդիկի
փայլ մը ունի կանանչ հովիտին մէջ:
Եղերքը կը բարձրանայ նազելի պալատը
Ամաթայի, ջուրէն ելած թագուհիի մը
նման: Ու արեւին փոշիին մէջ, հեռո՛ւն,
աշտարակները, որ կը բարձրանան սպի-
տակ ծուխերու պէս: Չորս բլուրնե՛րը,
որ պսակ կը կազմեն՝ միացնելով իրենց
ուսերը, — քաղա՛քն է ան, որուն անունը
երաժշտութեան մը պէս է: Արտասանե-
ցէ՛ք, արտասանեցէ՛ք:

— Երուսաղէ՛մ, Երուսաղէ՛մ, կան-
չեցին երեքը միաբերան, երգի մը թըր-
թուումով եւ յուզումի մը յորդումով:

Եւ երեք գեղուհիները հակեցին ի-
րենց գլուխները ու լացին:

— Տեսէ՞ք տաճարը, չարունակեց Սուրա քիչ մը ետք։ Խամելա՛, տեսե՞ր ես զայն մօտէն, չորս դուռներ կը բացուին հիւսիսային կողմէն եւ չորս դուռներ՝ հարաւային կողմէն։ Տեսե՞ր ես բարեւաւան գորգերը, որ կը զարդարեն պատերը։ Երեք գոյներ կը խաղան այդ գորգերուն հէնքին մէջ, — կապոյտը կը խորհրդանշէ երկինքը, ծիրանին ծովը, բոսորը՝ կրակը։ Եւ վուշը, որ թեւ կը նետէ այդ գոյներուն մէջ, կը խորհրդանշէ երկիրը։ Երուսաղէմ աղջիկ մըն է, որ ծնած է Եգիպտոսի եւ Բաբելոնի գուգաւորութենէն։ Ահա թէ ինչո՛ւ իր տաճարը կը նմանի բարեւաւան այն մեհեաններուն, որոնք նուիրուած էին Աստղիկին։ Առաջ Երուսաղէմի բլուրներուն վրայ բարձրացան Սուկկոթ-Բենովթները, բարեւաւան աստուածուհիներուն մեհեանները, զորս կը կոչէին «աղջիկներու վրաններ»։ Այժմ վրանաձեւ մեհեաններուն տեղ կ'երեւի երբայական տաճարը։ Եգիպտական ծէսերը, միւս կողմէ, տուին իրենց պերճ զգեստները։ Այսպէ՛ս գեղեցկացաւ Երուսաղէմ։ Յափշտակելով գեղեցկութիւնը, զոր տեսաւ

ուրիշին տանը մէջ: Ինչո՞ւ այս երկու
դասակարգերը, գեղեցիկն ու տգեղը,
որոնք կը ստեղծեն յաւիտենական կը-
ռիւը: Ամէն աղջիկ կ'ուզէ աւելի գե-
ղեցկանալ, եւ ամուսնանալ՝ գեղեցիկին
հետ: Եւ ան, որ տգեղ ծնած է, կը չա-
րանայ: Դժբախտութիւնը կը հասնի
չուտով: Երուսաղէմ գեղեցկացաւ եւ
նախանձ չարժեց: Ահա Տիտոսի բանակ-
ները կ'արշաւեն, տիրանալու համար գե-
ղեցիկ քաղաքին: Ու պիտի կործանի՝
գեղեցիկ քաղաքը, այդ կռիւին հետե-
ւանքով:

Կ'ըսեն թէ մեր կռնակը, բորոտ ժո-
ղովուրդին մէջ կը ծաւալի նոր կրօնք
մը: Տգեղութեան պաշտամունքն է այն,
որ կը քարոզուի այնտեղ: Ոմանք չարա-
մտութեամբ, կը պնդեն թէ բարեկոնեան
դեւ մը կը կառավարէ այդ հաւատաց-
եալները, որոնք չարաթ գիշերները կը
հաւաքուին խնճոյքի: Կ'ուզէ՞ք, գաղտ-
նի, ներկայ գտնուիլ «Շարաթ»ին:

— Կ'ուզենք, ըսին Տաթարիա եւ Ռա-
մելա՝ կնոջական հետաքրքրութենէ մըղ-
ւած:

— Այս չարաթ, ուրեմն:

Որոշումը տալէ վերջ, դեռ երկար
ատեն անոնց նայուածքը չբաժնուեցաւ
Երուսաղէմէն :

Իրիկուան դէմ, երբ կապտորակ կեռ-
նեխները, սարեակներն ու տատրակները
կը սկսէին իրենց մեղեդին մոշայի եւ
ծուաղենիի թուփերուն մէջ, կարօտով
համբո՛յր ղրկեցին Երուսաղէմի եւ բը-
լուրէն իջան վար, դէպի թաքստոցը, ի-
րարու փաթթուած, տխրութեան մէջ
թաթաւուն :

Այն «Շարաթ»-ուան երեկոյին, կա-
նուխ, խնճոյքի եկեր էին բորոտները:
Բազմութիւնը աւելցած էր կրկնապէս,
բազմատամբ նախորդ «Շարաթ»ին:

Իբրեւ ժողովատեղի նշանակուած
էր, այս անգամ, Բասանի տափարակ ա-
րօտներուն եւ Նեփթաղէմի ուղղաձիգ
լերան կազմած անկիւնը: Հսկայ ժայռ
մը ամփիթատրոնի նման կը բարձրանար
դէպի լեռը: Իսկապէս ծանր տպաւորու-
թիւն մը կը գործէր ապառաժը, որուն
ճակատին տակ բացուած խողովները,
հրէշային մութ աչքերու նման, սպառնա-
գին կը նայէին միամիտ ժողովուրդին:
Գիշերը, խնճոյքի պահուն, գունաւոր

բոցեր կը ժայթքէին այդ պայթած երակներէն եւ ախուր լոյսով մը կ'ոռագէին արօտները:

Լուսնկան ելեր էր արդէն:

Մարգագետնին վրայ խումբ խումբ սեղան նստեր էր ժողովուրդը:

Ճաշերը կը սկսէին Եւրոպացիներու աւանդական ճաշով, — աղ, սխտոր ու հաց, որուն կը յաջորդէր գինին, զոր կը խմէին առատ ու անվերջ: Յետոյ կը սկսէր բուն ճաշը, որ կը բաղկանար ձրկնեղէն, մսեղէն եւ խմորեղէն բազմատեսակ կերակուրներէ: Երուսաղէմի մէջ չարամտութեամբ տարածուած էր զրոյցը թէ այդ «Շարաթ»ներուն ընթացքին՝ բորոտները կ'ուտէին չթլիատուած երեխաներու սիրտ ու լեարդ միայն:

Կարելի չէր ստուգել թէ ո՛րքան ճիշդ էին այդ զրոյցները, ինչպէս կարելի չէր հասկնալ թէ ո՛վ կը կատարէր գիշերային այդ տօներուն հսկայական ծախքերը: Հռովմայեցիներն են, — կ'ը-

սէին Երուսաղիմացիները, — որ կ'ուզէն չափիլ Ժողովուրդը ի հեճուկս Երուսաղէմի: Եւ սակայն երբայական իշխանութիւնը ոչինչ ըրաւ արգելելու համար, որովհետեւ այլեւս կորսուած կը նկատէր բոլորտութեամբ վարակուած այդ բազմութիւնը: Միւս կողմէ պնդողներ կային թէ բարեխական կրօնքի մը քարոզիչներն են, որ կը սարքեն սաղունահական խնճոյքներ, որսալու համար անոնք Ժողովուրդը:

Արդարեւ կէս-կրօնական, կէս-քաղաքական իմաստ մը կար այդ հաւաքոյթներուն մէջ, որոնք կը կառարուէին ամէն շարաթ իրիկուն եւ կը վերջանային յաջորդ առաւօտ:

Երբ ճաշերը վերջացան, լուսնկան հարիւր եղէգ հեռացեր էր հորիզոնէն:

Ժողովուրդը ոտքի ելաւ եւ սկսաւ ման գալ: Պարերը կազմուեցան անմիջապէս՝ երբ նուագածուններ նշանակուեցան, եւ ուրախութեան ու հրճուանքի աղաղակները արձագանգեցին լեռան կողերուն վրայ:

Բարձրը, սպառնացայտ սպառաժին
կեղերոնը, հարիւրամեայ թզենիլ մը
տակ շտկուած էր գեղեցիկ վրան մը: Եր-
կու սիւներու վրայ, լայնալիճ անօթնե-
րու մէջ կը վառէր խիժային բոց մը,
որ ցերեկի պէս կը լուսաւորէր չորս դին:
Վրանին վարագոյրին մէջէն կը տեսնը-
ւէր սեւ պաճուճապատանք մը, որ կը
ներկայացնէր բարեւակիան Սաղայէլը:
Ու հոն, ուր ժողովրդեան մասնիկ մը
կար, կուպրի եւ բուսային խէժերու բո-
ցեր լոյս կը արձակէին եւ մթնոլորտը
կը յագեցնէին տարօրինակ հոտերով:
Հաւաքատեղիին սահմանին վրայ մաս-
նաւոր մարդիկ կը հսկէին, որպէսզի օ-
տար մը չմտնէ ներս եւ չխառնուի ժո-
ղովուրդին: Մասնաւոր նշաններ կային,
որոնցմով կը ճանչնային «Շարաթ»ներու
հաւատացեալները:

Ու երբ գիշերը կէս կ'ըլլար, պարերը
եւ հաճոյքի խաղերը այլեւս կ'անցնէին
սովորական սահմանները: Սրինգի, տա-
ւիղի եւ հեթանոս երգերու ձայնին մէջ
մերկ աղջիկներ կը պարէին, գծելով
կիրքի եւ կողուցի ամէն շարժում:
Մատղաշ մարգագետնին վրայ լուսնոտի

նման կը փռուէին մանչ ու աղջիկ, ձու-
կի պէս մերկ եւ սրղերու պէս իրարու
փաթթուած: Ոչինչ մերժելի էր, ամէն
բան հրամայուած էր, եւ հաւատացեալ-
ները կը հպատակէին յօժարութեամբ:
Իշխանուհիներու նման ծպտուած կիներ
հրապարակ կուգային եւ կը զուգաւոր-
ուէին կաղերու, կոյրերու եւ հաշման-
դամներու հետ, ժողովուրդին աչքին
առջեւ, ընդհանուրին քրքիչին տակ:
Այսպիսի թատերական վրիժառութիւն
մը կը գոհացնէր իրենց թշնամութիւնը,
զոր ունէին գեղեցիկ ու բարեկեցիկ զա-
ւակարդին դէմ:

Երբ հաւերը կանչեցին առաջին ան-
գամ հեռաւոր գիւղերէն, Սաղայէլին
բերանը բացուեցաւ օձի պէս, բոց մը
թուաւ շրթներէն երեք անգամ: Եւ ժողո-
վուրդը փռուեցաւ գետին: Այժմ որոշա-
կի կը տեսնուէր Սաղայէլը, կանգնած
բարձրը, վրանին սեմին վրայ: Խոյի գը-
լուխ մը ունէր, եւ երկու սեւ կոտոշ, ո-
րոնք դէպի ետեւ կը ծռէին աղեղի նման:
Մանր աչքեր եւ գեղեցիկ ճակատ մը:

Բարակ ու երկար՝ ասպետի նման սլացիկ էր ան։ Երբ աջ ձեռքը տարածեց, օղին մէջ, դէպի ժողովուրդը, տեսնուեցաւ որ ճկոյթը կեռի նման է եւ բաժնւած՝ միւս մատներէն։

Այս էր այն աստուածը, զոր կը պաշտէին դժբախտները վրէժխնդրական յափշտակութեամբ մը։ Ան «միւս աստուած»ն էր, ինչպէս կ'ըսէր Արեւելքի ժողովուրդը։

Արեւելքի մէջ բոլոր կրօնքները տիեզերքը կը բաժնէին ու կուտային երկու ոգիներու։ Մէկ կողմը կը տիրէր Բարինն աստուածը, միւս կողմը՝ Զարին աստուածը։ Եղաւ ատեն մը, երբ տարբեր անուանակոչութիւն մը ստացան անոնք։ Գեղեցիկին աստուածը եւ տգեղին աստուածը։ Հելլէն քաղաքակրթութիւնը, երկար ատեն, իր գեղեցկապաշտ կրօնքով ամբարտաւանացած, անարգեց Արեւելքը, որ կը պաշտէր միայն իմաստութիւնը իր տգեղ պատեանին մէջ։ Այդ քաղաքակրթութիւնները, այսպէս, պատրաստեցին երկու դասակարգ, —

գեղեցիկն ու տգեղը, (կենդանիները
չունին գեղեցիկի եւ տգեղի դասակար-
գումը): Եւ սկսաւ եղերական պատմու-
թիւն մը, պարզ արդիւնքն զգացումի եւ
մտածումի պայքարին: Եւ այդ պատմու-
թիւնը, որուն մէկ էջն է այս, այնքան
կատարեալ ըրաւ եղերականութիւնը,
որքան երկու դասակարգերը պահանջե-
ցին ջնջել մէկն ու միւսը: Ոչ ոք մտածեց
ձուլել այդ դասակարգերը, առանց ա-
պահովելու մէկուն կամ միւսին տիրա-
պետութիւնը: Բնութիւնը, որ պատկերն
իսկ է նկարագիրներու, ցեղերու եւ ու-
ժերու զուգակորման, զանազան հոսանք-
ներու բաղակցութեան կամ համադրու-
թեան՝ ի խնդիր նոր նկարագրի մը կամ
ցեղի մը, երբեք չյաջողեցաւ միացնել
այդ բեւեռները:

Եւ Չարիքին աստուածը, Սաղայէլ,
առաւ կնոջական դէմք, կենդանական
կերպարանք, հագաւ ամէն կեղծիք, որ-
սալու համար ժողովուրդը: Ուզեց զին-
ուորագրել նոյնիսկ դժբախտ բորոտնե-
րը, որոնք վռնտուած էին Երուսաղէմէն
ու քաղաքներէն:

Անուշ էր ձայնը Սադայէլին, որ կը
խօսէր կարծես փողի մը մէջէն: Թերեւս
այդ կրօնքին մէկ քուրմն էր, որ Սադա-
յէլին կերպարանքին հտեւէն, փողով կը
խօսէր, ձայնը հասցնելու համար մինչեւ
հեռաւոր հաւատացեալը:

Ան խնճոյք խոստացաւ ամէն Շա-
բաթ: Եւ նկարագրեց բոլոր այն հաճոյք-
ները, խէնէչ ու պաղչոտ, որոնք կը սար-
քուէին միայն հարուստ եւ թաւշային
անկողիններու մէջ, ուր կը բարախեն ու
կը գալարուին բոցի պէս գեղեցիկ մար-
միններ: Բոլոր այդ վայելքները կը
նուիրէր «իր» ժողովուրդին: Եւ կը ըս-
տառնար հարուստ եւ աղուոր քաղաքնե-
րուն, որոնք զրկած են դժբախտները ա-
մէն հաճոյքէ: Կը քաջալերէր զանոնք,
նախանձ կը կաթեցնէր անոնց սրտին
մէջ, անգթութիւն կը սերմանէր եւ յար-
ձակման կը հրաւիրէր:

— Գացէ՛ք, ամէն Շաբաթէ վերջ գա-
ցէ՛ք տարածել Չարիքը քաղաքներուն
մէջ: Վարակեցէ՛ք հիւանդութեամբ,
տանջեցէ՛ք ախտերով, պատժեցէ՛ք ան-
գթութեամբ...

Սուր ճիշեր, որոնք բզիկ բզիկ կ'ըլ-
լային, ընդհատեցին Սաղայէլին ճառը:
Խումբ մը մարդիկ յառաջ եկան: Երեք
աղջիկներ կային անոնցմէ երեքին կոնա-
կին վրայ:

Մէկը պոռաց.

— Հիւսիսային ժայռերուն մօտ ա-
պաստանած էին եւ դադանօրէն կը դի-
տէին մեր խնճոյքը:

Ժայռին գազաթէն արձակուեցաւ
բոցէ նշան մը, որ կը հրամայէր գերու-
հիները տանիլ վրանին տակ: Սակայն
հազիւ թէ աղջիկները հասած էին ժայ-
ռին ստորոտը, երբ վայրագ երիտա-
սարդներ յարձակեցան աղջիկներուն վը-
րայ եւ բռնաբարեցին: Այն ատեն ժայ-
ռէն վար վազեցին խումբ մը մարդիկ,
որոնք մինչեւ այդ՝ անտեսանելի էին, ա-
նոնք տարբեր զգեստներ կը կրէին, —
թերեւս կրօնքին սպասաւորներն ու իշ-
խանաւորներն էին: Ազատեցին եւ առին
աղջիկները, որոնք բռնաբարումին հե-
տեւանքով ուշաթափ ինկեր էին գետին:
Եւ տարին ժայռին գազաթը:

Սադայէլ շարունակեց իր ճառը։
Խօսեցաւ չարութեան ներքին բովանդա-
կութեան եւ պատմական կարեւորու-
թեան մասին, բացատրեց բնագլըը, որ
պիտի կազմէ նկարագիրը, եւ որ ուրիշ
բան չէ, ըսաւ, եթէ ոչ իմաստութիւնը,
չտաշուած ու տգեղ։ Ան կը մղէ անհաւար
չարութիւն ընելու ուրիշին, տիրելու եւ
տիրապետելու համար միայն։

Այսպէ՛ս կ'ուսուցանէր Սադայէլ
«իր» ժողովուրդին։ Եւ յետոյ կեռ ճը-
կութ մատին պողպատէ եղունգով, կը
բակին մէջ տաքցնելէ վերջ, նշան կը դը-
ծէր նոր հաւատացեալներուն մարմինին։
Վրայ։ Եւ խնճոյքը կ'աւարտէր երրորդ
հաւախօսին, երբ կը մարէին լոյսերը
յանկարծակի եւ ժողովուրդը կը մեկնէր
լուռ եւ արագ։

Երբ դիտակցութիւնը վերստացաւ,
Ռամեւլա ջղադար լաց մը սկսաւ։ Բռնա-
բարուած, ախտավարակ մարդոց վէր-
քերէն պլչկած, կատարեալ եւ խոր յու-
սահատութեամբ մը կը դդար թէ զրկը-
ւած է ալլեւս սիրելու հաճոյքէն։ Ո՞ւր

էին իր երկու ընկերուհիները, ի՞նչ եղան
առեւանգումէն ետքը, ի՞նչպէս մինակ
մնացեր էր լերան կողին վրայ, — չէր
յիշեր: Կուլար, բայց միեւնոյն ատեն իր
ուղեղը կ'աշխատէր լուծում մը գտնել
կացութեան:

Երկու օր վերջ Ռամելա տեսնուեցաւ
Բերէայի գիւղերուն մէջ, ուր կը մու-
րար: Յետոյ ծառայութեան մտաւ: Հի-
ւանդութիւնը դեռ նշաններ ցոյց չէր
տար: Եւ հակառակ իր տրտմութեան ու
վիշտին, գեղեցիկ էր ան: Մագերը նշե-
նիի ծաղիկներու գոյնն ունէին արեւին
տակ, եւ մարմինը փղոսկրի պէս էր: Ա-
հա թէ ինչո՞ւ բախտն ունեցաւ ծառայու-
թեան մտնելու: Դէպի հիւսիս, ճամբան
բաց էր, եւ Ռամելա բոլոր ժողովուր-
դէն հեռանալով՝ անցաւ նախ Բերէա,
յետոյ Յուդայի երկրէն՝ Յորդանանի
վերին հովիտը:

Ձմեռը անցաւ այսպէս:

Գարունը կանխահասութեան պատ-
րանքներ ունի այս երկրին մէջ: Վաղա-
բողբոջ ծառեր կան, որոնք գոյնզգոյն

կոճակներ կը ցուցադրեն, յետոյ լայն կը բանան իրենց պատմութեանը, արեւի գոյն:

Ռամելա Գեննեսարէթի լիճին նա-
յող բարձունքներուն վրայ, այգիի մը
մէջ, Որթատունկ կը մաքրէր: Մանուկ
մը խնամելու սէս, կը դգուէր բարու-
նակները, կը փրցնէր նախորդ տարուան
գօսացած ընձիւղները, կը դիտէր աչքե-
րը, որոնք գնդասեղի մը գլուխին մեծու-
թիւնն ունէին արդէն: Այդ մանտրաիկ
ուռերը յիշեցուցին, որ իր դէմքին վր-
այ եւ բուսած են, քանի մը օրէ ի վեր,
նման բշտիկներ: Վախով խառն հոգով
մը, քակեց կուրծքը եւ դիտեց որ երկու
ծիծերուն մէջտեղը մորթը արցունքո-
տեղ էր: Որթատունկին աչքերուն նման,
քիչ մը աւելի մեծ, կոճակ կոճակ դուրս
տուեր էր միսը: Մատները ճակտին ու
աչտերուն տարաւ, շօշափեց մորթը:
Զգաց որ իր մորթն ալ կը բուսնի, կո-
կոններ կուտայ: Ի՞նչ կը նշանակէր այս:
Միտքը ինկաւ բորոտութիւնը: Սարսա-
փեցա՛ւ: Հիւանդութիւնը այժմ կ'աչխա-
տէր իր մարմինին վրայ, իր գեղեցիկ ու
ծաղկունակ մորթին վրայ:

Գաղտնօրէն բաժնուեցաւ մշակներուն աչքէն: Բարձրացաւ բարձունքն ի վեր, աւելի՛ վեր, աւելի՛ վեր: Նոյնիսկ պահ մը վազեց, սակայն յոգնեցաւ եւ ստիպուեցաւ մագլցիլ յամբօրէն: Աճապարանք կար նաեւ այդ յամբ շարժումին մէջ: Ի՞նչ որոշում ծնաւ միտքին մէջ: Ո՞ւր կ'ուզէր բարձրանալ: Անձնասպա՞ն կ'ուզէր ըլլալ: Երբ, յոգնած ու հեւասպառ, կանգ առաւ լերան կողին վրայ, դարձաւ ետին, դիտեց դաշտերն ու հեռուները: Մշուշին մէջ, հեռո՛ւն, շա՛տ հեռուն, սպիտակ պատկեր մը կար: Կարծեց, որ Երուսաղէմն է: Յիշեց այն օրերը, երբ սէրով լեցուած, Երուսաղէմ կ'երթար:

— Երուսաղէ՛մ, Երուսաղէ՛մ, գեղեցի՛կ քաղաք:

Ծունկի ինկաւ ու լացա՛ւ, լացա՛ւ:

Լերան հովը, սակայն, կ'արթնցնէր իր կամքը, դիմադրելու եւ տոկալու բընազդը: Խորհեցաւ մեկնիլ Թեկուա: Ուղեց գտնել իր սիրականը, որ Թերեւս պիտի սիրէր զինք, թէեւ բորոտ էր եւ

բռնաբարուած: Սակայն, յանկարծ, իր
յիշողութեան մէջ յայտնուեցան Սաղա-
յէլին խօսքերը, զորս ականջը, իր ուշա-
թափութեան պահուն, ներս փոխադրե-
ր ու պահեւ անգիտակցութեան մէջ:

— . . . Գացէ՛ք տարածեցէ՛ք Չարիքը
երկրի վրայ, ամէն կողմ. . . :

Վախցաւ որ Սաղայէլ մտեր է իր հո-
գին եւ կը թելադրէ Չարիքը տանիլ մին-
չեւ սիրականին ծոցը: Խորհեցաւ այն
ահաւոր չարիքին վրայ, որ պիտի հա-
ցնէր Եօնաթանի, անոր ծնողքին, դե-
ցիներուն ու գիւղին: Մինչդեռ, որբ աղ-
ջիկ, ինչքա՛ն բարիք էր տեսեր Եօնա-
թանի ծնողքէն: Որոշեց մնալ, ծառա-
յել օտարութեան մէջ: Ծառայի անկողի-
նը միշտ հեռու կը պահէր իր ախտը մար-
դոցմէ: Իսկ եթէ մեռնէր, որո՞ւն ցաւը:

Բայց կը սիրէր, Ռամեւա ծնած էր
սիրոյ համար: Անկարելի էր մեռնիլ Եօ-
նաթանէն հեռու: Չմեռած, կ'ուզէր տես-
նել զայն: Ինչո՞ւ ուշացեր էր մինչեւ այ-
ժմ: Այլ մի՞թէ Սաղայէլը չէր, որ կը
յաճախէր հիմա իր ուղեղը:

Արագօրէն վար իջաւ լեռնէն: Բռնեց
Թեկուայի ճամբան: Իր սիրոյ ճամբան:
Սիրահարը իր սիրած անձին մէջ միշտ
ինքզինքն է որ կը սիրէ: Ռամեւա չու-
ղեց զրկուիլ այն վայելքներէն, գորս ի-
րեն պիտի տար Եօնաթանի սէրը:

Թեկուա գեղեցիկ գիւղ մըն է: Այլ-
ծուփ կանտնչութեան մէջ լուսնոյ սպի-
տակ տնակներու կղզի մը, ուր ծնած են
մարգարէներ, յայտնատես քերթողները
Նբրայեցւոց:

Նօնաթան եւս մարգարէ մըն էր, ե-
րխտասարդ էւ տաղանդաւոր: Սէրը
քանդեց անոր իմացականութեան այ-
դին: Ռամեւայի կորուստէն ետքը երբ
մարգարէացաւ Նրուսաղէմի կորուստը,
զարձաւ իր գիւղը, հետզհետէ համրա-
ցաւ, վշտակեաց ու մտահոգ երեւոյթ մը
առաւ:

Իսկ երբ Ռամեւա գիւղ հասաւ, Նօ-
նաթան յիմար զարմացումի մը մէջ ին-

կած էր արդէն: Ապուշի պէս նայեցաւ անոր, առանց յուզումի արտաքին նշաններու՝ արցունք թափեցան աչքերէն: Հայրը վախով լեցուած, կը խրախուսէր ու կը ջանար խանդավառել: Ռամելա ոչինչ կըրցաւ պատմել: Լացաւ, որովհետեւ Եօնաթան «չէր սիրեր»:

Բայց երբ Ռամելա անկողին ինկաւ, Եօնաթան չհեռացաւ քովէն, ինչպէս թռչունը իր ձագերուն բոյնէն:

Եօնաթան, կարծես, ինքզինքին կը հարցնէր թէ կը սիրէ՞ր տակաւին: Կամ ի՞նչն էր, որ կը սիրէր: Այդ ահաւոր աւգեղութիւնը, որ դարչանք կ'ազդէր: Զկային այլեւս աղուոր աչքերն ու շրթները, կլոր կուրծքն ու բազուկները: Միթէ իր սէրը կի՞րքն էր, որ մեղուի պէս կը ստըտի անուշ ծաղիկներու վըրայ: Եւ կը լքէ, երբ դօսացած են անոնք:

Բորոտութիւնը ահաւոր սաստկութեամբ մը զարկեր էր Ռամելան: Գլուխն էր, որ վարակուած էր: Վէրքերը հետզհետէ անճանաչելի դարձուցին այդ գեղեցիկ դէմքը: Առտու մը սրտակեղեք ճիչ մը արձակեց ան.

— Կուրացա՛յ, կուրացա՛յ... :

Ժամանակ մը վերջ լեզուն ալ չէր
դառնար բերանին մէջ: Ծնողքը դուշա-
կած էր ախար, եւ կ'ուզէր դուրս նետել
հիւանդը: Եօնաթան փարած էր անոր
անկողինին եւ կ'արգիլէր: Ու կը դիտէր
թէ ի՞նչպէս օրէ օր կը հալէր հիւանդին
միսը: Աչքերը խռռչներու պէս մութ եւ
ահաւոր, այտոսկրերը չորցած հողի պէս
ցցուած, բերանին մէջ հոնդիւն մը մի-
այն:

Ռամեւր իրիկուն մը սկսաւ շնչել
ընդհատ ընդհատ: Երբ շունչ կ'առնէր,
քիթին երկու կողմերը կը կազմուէին
աղեղնաձեւ ակօսներ, չրթունքները կը
պրկուէին եւ ակռաները դուրս կը ցըց-
ուէին: Չափազանց արագ կը կատար-
ուէր այդ, քիչիկ մը շունչ կը մտնէր
ներս, որ դրեթէ չէր պարպուեր: Եօնա-
թան կը դիտէր ահաւոր հոգեվարքը:
Ռամեւր շունչ մըն ալ առաւ, այս ան-
գամ քիչիկ մը երկար: Շրթունքները ան-
գոյն ժապաւէնի պէս ակռաներուն վրայ
պրկուած, երկու խորշոմները կարծես
դանակով կտրեցին մորթը քիթին երկու
անկիւնէն, յօնքերը սեղմուած ցաւագին

երեւոյթով մը, աղօթները կափկափեցին ու կաւիճի նման դուրս ինկան։ Ռամեյա չկրցաւ աւելին, եւ մեռաւ այդ պրկումին մէջ։

Ահաւո՛ր, ահաւո՛ր ծիծաղ մը գըծւեր էր դէմքին վրայ։

Եօնաթան, վախցած, կենդանիի պէս զոալով՝ փախաւ դուրս։

Փախա՛ւ դէպի Երուսաղէմ։

Դիւահարի պէս անհանգիստ էր, չէր կրնար վայրկեան մը կանգ առնել ու հանգչիլ։ Անդիմադրելի ուժ մը կը հալածէր զինք, եւ յառաջ կը մղէր ոտքերը։ Դէմքին վրայ կը ծփար տառապանքի անհուն արտայայտութիւն մը։ Ու կ'աճապարէր, ուչացած մարդու մը պէս սրտնեղ ու քրտնած՝ կը վազէր անընդհատ։ Ոչ ետեւը կը նայէր, ոչ ալ շուրջը, աչքը՝ ոտքին մատներուն վրայ, կը վազէր շարունակ ու ղիւահար, — երբ այլեւս յոգնած՝ պահ մը կը դանդաղեցնէր քայլերը, ցնցում մը կը զգար

ու նորէն կը վազէր: Թեկուայէն մինչեւ
Երուսաղէմ, երկուքուկէս մղոն տարա-
ծութեամբ այդ ճամբան, վազեց առանց
երբեք հանդէլու զով սառների մը մէջ:

Երբ կը մօտենար Երուսաղէմի,
ճամբուն վրայ հանդիպեցաւ ժողովուր-
դի երկար կարաւանի մը: Ուխտաւոր-
ներ չէին անոնք, որովհետեւ Պասեքի
տօները դեռ հեռու էին: Անոնց անձկու-
թիւնը կը պատմէր ամէն բան: Գաղթա-
կաններ էին անոնք, որ կը փախչէին Տի-
տոսի բանակին առջեւէն: Եօնաթան
խառնուեցաւ փախտականներուն, ո-
րոնք կը խոնուէին Երուսաղէմի պա-
րիսպներուն տակ:

Երբ գարնան առաջին տերեւները
բացուեցան, Տիտոս, երիտասարդ եւ
տաղանդաւոր զինուորականը, որ յետոյ
բարձրացաւ Հռոմի գահը, հրամայեց
իր լեգէոնին քալել Երուսաղէմի վրայ:

Ու «մարդկային մակընթացութիւ-
նը» բազմաթիւ թեւերով յառաջացաւ
ծովեզերքէն դէպի ներս:

Առաջին առթիւ Երբայեցիները ու-

րախացան, որ Տիտոսի ռազմավարութիւնը տեղի կ'ունենայ համաձայն իրենց գուշակութեան: Այդ ընթացքով զիւրին պիտի ըլլար իրենց պաշտպանողականը, եւ Երուսաղէմ պիտի կրնար զիմաղրել, որովհետեւ ամրացուած էր համաձայն այդ ռազմավարութեան: Յարձակումը, կ'ըսէին անոնք, ասլա - հովարար տեղի պիտի ունենայ Ձիթենեաց լեռան կողմէն: Քաղաքը, որ կը բարձրանար չորս բլուրներու վրայ, երեք կողմէ պաշտպանուած էր ցից զառիվերներով, որոնց ստորոտը կը բացէր խորունկ ձոր մը, եւ աւելի անդին կը բարձրանար հսկայ բլուր մը: Այնպէս որ ճամբորդը մինչեւ որ չմօտենայ, չի տեսներ քաղաքը: Հիւսիսային կողմը բաց էր: Թշնամին անարգել կրնար գայ, թափանցելով Գիսոնի հեղեղատէն մինչեւ Գեղբուայ լեռները, եւ յանկարծ դառնալով դէպի աջ, ուղղակի Երուսաղէմի պարիսպները:

Հռովմէական լեգէոնը աւելց Փղըշ տացւոց երկրին մէջ բոլոր պահակազօրքերը, եւ յաջորդաբար ինկան Ողողոմ, Գեթ, Մորստա եւ Մորիսէթ քաղաքներ-

րը: Եւ յանկարծ Տիտոսի զինուորները
տնկուեցան Երուսաղէմի բարձունքնե-
րուն վրայ: Երրայական զօրքը առիթն
խիկ չունեցաւ պատերազմ մղելու բացե-
րը: Տիտոս յառաջ քշեց լեզէոնները եւ
մայրաքաղաքը դարձաւ կղզի մը, որ կը
ծփար հռովմէական «մականթացութեան»
մէջ: Ան սպայակոյտը հաստատեց Զի-
թենեաց լերան վրայ, եւ բանակը բաժ-
նեց երեք օղակներու, զորս անցուց Ե-
րուսաղէմի վիզին: Երրայեցւոց մայրա-
քաղաքը պաշարուած էր ալլեւս երեք
շղթայով: Տիտոս կտրեց ամէն հաղոր-
դակցութեան միջոց, կտրեց նաեւ քա-
ղաքին ջուրի ճամբաները: Եւ սպասեց,
աշխարհակալի անգթութեամբ, որպէս-
զի որսը տառապի երկար հոգեվարքի
մը վայրկեաններուն մէջ:

Երուսաղէմի պաշարումը զինուո-
րական պատմութեան ամենէն սարսա-
փելի դրուագներէն մէկն է: Երրայա-
կան հին կորովը եւ հռովմէական յամա-
ռութիւնը կը պայքարէին նոյն ուժգնու-
թեամբ, դէմ առ դէմ:

Եւ Երուսաղէմ գիմադրեց երկար
տառն:

Ի՞նչպէս պիտի վերջանար այս կռի-
ւը, ոչ ոք գիտէր: Երուսաղիմացին
չէր իսկ հաբցներ իր հոգիին: Գիշերները
կը նայէր լուսնկային, որ ճերմակ ու կը-
լոր ծունկի մը նման դուրս կ'իյնար ամ-
պերուն վերմակին տակէն: Աչքերով կը
բռնէր զայն, ու սաղմոս մը կը դրկէր,
օղնութիւն եւ աղատութիւն կը հայցէր
այդ ճերմակ ոսկորէն, ինչպէս բանա-
տեղծները իրենց տաղերը կ'ուղղեն ա-
նոր, երբ կը խօսին սիրականին մասին:

Յանկարծ, վերէն, Ձիթենեաց լեռ-
նէն, որ կը լոգնար լոյսի փռչիի մը մէջ,
կը բարձրանար անուշ ձայն մը, կը աւ-
րածուէր օդին մէջ, կը թօթվուէր Երու-
սաղէմի վրայ: Հելլէններ շատ կային
Տիտոսի բանակին մէջ, (ոմանք կը պրն-
դէին թէ հելլենական արիւն ունէր նաեւ
Տիտոս), եւ այդ վարձկան զինուորներն
էին, երիտասարդ եւ մատղաշ, որ կ'եր-
գէին Պինդարի եւ Սափոյի սիրային
քերթուածները:

Լուսնկան մխրնուեցաւ ծովին մէջ,
Լուսնկային հետ՝ աստղերն ալ :
Գիշերը կէս եղաւ արդէն.
ժամը կը սահի՛,
Ու ես, մինա՛կ, պառկեք եմ հոս :

*Վարէն, Սիոնի միջնաբերդէն եր -
կինք կը թռչէր թաւ ձայն մը, կարծես
մենամարտելու համար թշնամի ձայնին
հետ :*

Ոտքի՛ ելիր, ոտքի՛ ելիր, Դերորա՛,
Ոտքի՛ ելիր, եւ հնչեցո՛ւր երգդ,
Ոտքի՛, Բարաբ,
Բե՛ր գերիներդ, որդի՛ Արինովամի :

*Երկու ձայները կ'ոստոստեն միջո -
ցին մէջ, կը մօտենան ու կը գրկուին :
Կը հեւան, կը տանջուին : Երիտասարդ
ձայներ սիրոյ տենդ ունի .*

Սիրոյ Աստուածը այրեց զիս,
Ու ես կ'երգեմ ,

Աստուածայի՛ն ֆնարս, լեզու ա՛ն,
Եւ պատմէ ցաւը որ մրկեց զիս :

*Թաւ ձայնը կ'ուռի, կը թանձրա -
նայ, կը դողայ եւ կը ծածկէ քնքուշ
ձայնը: Օդը, փշաքաղ, կը սարսռայ.*

Բուռ մը մարդիկ ելան բերդերուն դիմաց,
Ետնվելին ժողովուրդը ելաւ փափերուն դիմաց :
Երկինքի բարձունքէն աստղերը եւս կռուեցան,
Իրենց շաւիղէն՝ կռուեցան Սիսերային դէմ :

*Յետոյ կը զարնուի թշնամի ձայ -
նին, կը ճեղքէ դայն.*

Յառա՛ջ, հոգի՛ս, յառա՛ջ փաշարար : Եւ,
Այն աստեմ, ձիերուն սմբակները դափեցին հողը,
Սրաքշա՛ւ, փառաքշա՛ւ, դէպի փափերը :

*Մատաղատի ձայնը կը ցատկէ վեր,
Ծանրութեան մը բռնէն արձակուած*

*ճիւղի մը պէս՝ կը բարձրանայ վեր, կը
տարածէ թեւերը, կը սաւառնի.*

Ո՛վ դուն, անմահ Աստղիկ,
Ոսկեղէն գահ,
Ճարտար վարպետ,
Մի՛ ընկներ իմ հոգիս:
Եղիք իմ դաշնակիցս,
Եւ եկո՛ւք ինծի, օ՛ր գերերջանիկ,
Ինչպէս, ատե՛նօք, կուգայիք,
Պսպղուն կառփղ լծած
Թեթեւաթիւ ճննդուկներուն,
Որոնց յարաշարժ թեւերը
Կը պտուտփէին գորշ հողին վրայ,
Եւ կը հասնէին մէ՛կ վայրկեանէն:

Թաւ ձայնը կ'ուշանայ հեռուն.

Երգեցէ՛ք, երգեցէ՛ք
Երբ կ'աշտանակէք սպիտակ ու մատակ էշերը,
Նստած գորգերու վրայ, —
Երբ կը սուրբօք ճամբաներէն,
Երբ կը սուլէք ձեր հօտին ետեւէ՞ն,

Որ ջուր կը խմէ առուակներէն,
Երգեցէ՛ք,
Փառաբանեցէ՛ք Եսիվէին յաղթութիւնները,
Խարայէլի մեծերուն յաղթութիւնները,
Որ դուռները իջեցուցին Եսիվէին ժողովուրդը:
Երգեցէ՛ք,
Գիսունի հեղեղատը զանոնք բշեց տարաւ,
Հնօրեայ Գիսունը, Գիսունի հեղեղա՛տը:

*Եւ հաստ ու նուրբ այս երկու ձախ
ները նարօտի երկու գոյն թելերու նման
կը վաթթուին իրար, կը գրկուին ու կը
զուգուին: Երկու օտար ու թշնամի ձախ
ները կը համերաչխին երկինքին մէջ, կը
սպռակին Երուսաղէմի վրայ, անուշ զգա-
յութեամբ մը քնացնելով Ձիթենեաց ու
Սիոն լեռներուն զինուորները:*

*Սակայն, յանկարծ, սիրոյ եւ գինո-
վութեան այդ պահուն, թաւ ու քնքուշ
երկու ձախներուն վերջին հեւքին հետ,
անծանօթ եւ սպառնադին ձախ մը կը
բարձրանայ գիշերուան մէջ եւ կը սար-
սափեցնէ Երուսաղէմ քաղաքը:*

— Վա՛յ քեզ, Երուսաղէ՛մ, վա՛յ քեզ:

Երուսաղիմացիները կը պնդէին թէ մարդ մը կը վազէր փողոցներուն մէջ, կէս դիշերին, եւ կը սրտար կենդանիի նման: Թերեւս դիւահար մըն է, որ հաւածական, կը վազվզէ եւ կը կորսուի առաւօտները:

Տխտոս սպասեց օրեր ու օրեր: Գիշեր մը փոխեց իր ռազմավարութեան ծրագիրը: Եւ շարժեցաւ ինչպէս պատմութեան բոլոր մեծ զօրապետները, որոնք նմանօրէն ապահոված են իրենց փառքը, — գործադրելով անկարելի ծրագիրներ Մեծն Աղեքսանդրին նման: Ռազմավարական եղանակները կը թելադրէին Երուսաղէմի գրաւման համար յարձակիլ ուղղակի Սիրոնի վրայ: Զեռք ձգել նախ Երուսաղէմի ամէնէն բարձր դիրքը, որ բանալին էր բոլոր միւս բերդերուն: Սակայն Եբրայեցիները պոնաքան ամրացուցած էին զայն, որ անկարելի էր յարձակմամբ գրաւել: Թշնամին չէր կրնար նաեւ ներս մտնել ստորին քաղա-

քէն, որովհետեւ կ'ենթարկուէր բարձր
 դիրքերու ճնշումին: Եւ սակայն Տիտոս
 փորձեց այդ հակառակմադիտականճամ-
 բան: Գիշերային անակնկալ եւ ուժգին
 յարձակումով մը գրաւեց Ակրայի պա-
 րիսպը, որ ամէնէն ցածն էր: Ստորին
 այդ քաղաքը, Ակրա, կապուած էր Մո-
 ռիա քաղաքին, ուր կը գտնուէր տաճա-
 րը: Նախապէս ձոր մը կը բաժնէր այս
 երկու բլուրները, սակայն տաճարին
 հետ հաղորդակցութիւնը ապահովելու
 համար, ետքէն ձորը լեցուցին: Այդ
 ճամբան ճակատագրական դեր խաղաց
 Երուսաղէմի պաշտպանութեան ընթաց-
 քին: Հռովմէացիները ուժգին թափով
 մը ուղղուեցան դէպի տաճարը: Ուրիշ
 թեւ մը քալեց Մորիայի եւ Սիոնի բլուր-
 ները միացնող կամուրջին վրայէն դէպի
 Դաւիթի պալատը: Ահաւոր տեսարան
 մը պարզուեցաւ այդ պահուն: Տաճարին
 պահակազօրքը գերազանցեց Մովաբաց-
 ւոց հռչակաւոր քաջութիւնը: Գիրկընդ-
 խառն կռիւին մասնակցեցան կիներն ալ,
 որոնք տանիքներէն վար ծանրութիւն-
 ներ թափեցին: Կարծես բոլոր Եբրայե-
 ցիները երդում ըրած էին թափել իրենց

արիւնը, պաշտպանելու համար գեղեցիկ քաղաքը: Սիրոնի առջեւ պարտուեցան Հռովմէացիները, — այնքա՛ն կատաղի էր դիմադրութիւնը: Սակայն Մօրիա կը տատանէր: Այն ատեն բախար վճռեց հրդեհը, որ յաղթութեան միակ միջոցն է պատերազմական պատմութեան մէջ, երբեմն յաղթուողին, երբեմն պարտուողին համար: Հռովմայեցի զինուորները կուպր թաթխեցին քուրջերը, վառեցին եւ նետեցին տաճարէն ներս:

Քիչ վերջ բոցերը կարմիր կոհակներով կը ժայթքէին տաճարին բազմաթիւ դուռներէն: Այդ պահուն, բոցերուն մէջէն դուրս վազեց խենթ մը որ սրտռաց.

— Վա՛յ քեզ, Երուսաղէ՛մ, վա՛յ քեզ, վա՛յ քեզ...

Եօնաթանն էր: Հռովմայեցի զինուոր մը բռնեց զայն, իր հուժկու ուսերուն վրայ բարձրացուց եւ նետեց բոցերուն մէջ:

... Սիրոն կը դիմադրէր տակաւին:

Յարձակողները, բոցերուն օգնութենէն խանդավառ, կրակ կը նետէին ամէն կողմ: Եւ Սիրոնն ալ սկսաւ ծխալ: Արեան նման բոց մը հոսեցաւ այդ բար-

ձուռնքէն եւս: Քաղաքը կ'այրէր իր չո՛րս
 րլուրներուն վրայ, գեհնական անօթ
 ներու նման: Այդ պահուն՝ աննկարագը-
 րելի՛ էր խուճապը: Այլեւս ոչ թշնամի
 էար, ոչ ալ պաշտպան: Բոցերուն եւ
 ծուխին մէջ ոչինչ կարելի էր ճշդել: Պա-
 տերազմը դադրած էր: Հրդեհն էր, ո՛ր
 հիմա կը կռուէր Եբրայեցիներուն ու
 Հռոմէացիներուն դէմ: Պատմութիւնը
 չի գիտեր թէ ո՞վ յաղթեց այդ դժոխա-
 յին գիշերուան մէջ:

Օրեր ետքը հերկուեցաւ գեղեցիկ
 Երուսաղէմի մոխրակոյտը, եւ հոն, ուր
 տաճարը սպիտակ ծաղիկներու փունջի
 մը նման Եահվէին կը մատուցանէր իր
 ճերմակ գմբէթը, հասարակ ու քոսոտ
 արտ մը միայն կ'երեւէր:

Վ Ե Ր Զ

~~[604]~~
[1n 604]

A $\frac{ii}{78956}$

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅ ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՄԻՈՒԹԵԱՆ

ՄԱՐՍԷՑԼ

ԳԻՆ 5 ՖՐԱՆԲ

Արտասահման՝ 7.50 կամ 10 Ֆրանք, ըս եղիքի

ԱՊՍՊՐԱՆՔՆԵՐԸ ԿԱՆԵԻԿ

Դիմել՝ Հայ Մշակութային Միության
Դանձապահին

S. DIRADOURIAN

2, Rue Philippe de Girard, MARSEILLE

Printed in France